

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

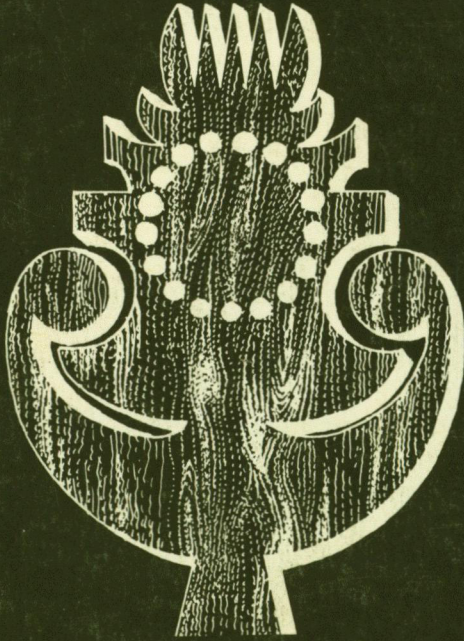
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HECE TAHTALARI

ANTALYA-BURDUR-BOLU-MUĞLA ÇEVRESİ

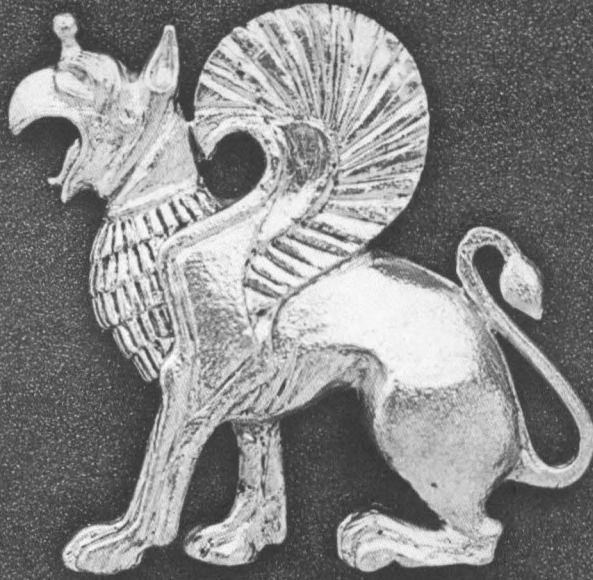
Naci Eren

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

URART

Galeriler:

Otel Maçka, Eytam Cad. 35/A, Maçka, İstanbul, Tel: (1) 148 27 81 - 140 10 53

Cinnah Cad. 43/A, Çankaya, Ankara, Tel: (41) 38 53 56

Sanat Galerileri:

Abdi İpekçi Cad. 21, Nişantaşı, İstanbul: (1) 148 03 26

Cinnah Cad. 43/A, Çankaya, Ankara, Tel: (41) 38 16 47

Atelyeler:

P.K.5, Yeniköy, İstanbul, Tel: (1) 162 17 06 - 162 24 25

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Kurucusu ve
Genel Yayın Yönetmeni
Nezih BAŞGELEN

Deneme, Eleştiri ve Anı Dizisi:

1– TÜRK VE İSLAM SANATI ÜZERİNE DENEMELER

Doğan Kuban

2– KARŞITI ARAMAK (Sanat Tarihi Yazıları)

Sezer Tansuğ

Eski Anadolu Uygarlıkları Dizisi:

HİTİT MİMARLIĞI

Wulf Schirmer

Araştırma, İnceleme ve Belgeleme Dizisi:

ONAR DEDE MEZARLIĞI VE ŞEYH HASAN ONER

Dr. İsmail Kaygusuz

Tarihi Coğrafya Taramaları ve Araştırmaları Dizisi:

1) Homeros İLYADA (Şehir İsimleri)

Müze, Sergi ve Koleksiyon Katalogları Dizisi:

İstanbul Arkeoloji Müzesindeki

BÜST ŞEKLİNDE KANTAR AĞIRLIKLARI

Yıldız Meriçboyu — Sümer Atasoy

Müze Rehberleri Dizisi:

YALVAÇ MÜZESİ REHBERİ

Mehmet Taşlıalan

Ayrı baskı, ek yayın dizisi:

GREK VE ROMA ŞİKKELERİ

Prof. Dr. S. Atılan — Prof. Dr. N. Baydur

Birgi'den Gevaş'a ANADOLU NOTLARI

Nezih Başgelen

Biyografi Dizisi:

AFİF ERZEN BİYOGRAFİSİ

OKTAY ASLANAPA BİYOGRAFİSİ

El Sanatları Folklor ve Etnoğrafya Dizisi:

HECE TAHTALARI

Naci Eren

YAYIN KATALOĞUMUZU İSTEYİNİZ

Ankara Caddesi 227/4 Kefeli Han. Sirkeci - İstanbul

AKBANK SANATIN, SANATÇININ YANINDA

Sanat, yaratıcılık
Sanat, yoğun çaba
Sanat, sevgi, inanç
gerektirir.

Akbank
ülke yaşamında sanatın,
sanatçının özel bir yeri
olduğunu bilmektedir.

Akbank
yurdun dört bir köşesindeki
devamlı sergileriyle,
değişik konulardaki yayınlarıyla,
düzenlediği yarışmalarla,
çocuk ve kukla tiyatroları,
çocuk sineması faaliyetleriyle
sanatı sevdirmekte, sanatçıyı
ödüllendirmekte, teşvik etmektedir.

Akbank
sanatın, sanatçının yanındadır.

AKBANK
"Güveninizin eseri"

HECE TAHTALARI

HECE TAHTALARI

ANTALYA-BURDUR-BOLU-MUĞLA ÇEVRESİ

Naci Eren

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

İstanbul 1984

3

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

El Sanatları, Folklor ve Etnografya Dizisi : 1

Yayınlayan ve Yöneten
Nezih BAŞGELEN

Bu Kitabın Basılmasında
Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu
ve
Ata bay İlaç Fabrikaları'nın
sağladıkları desteğe teşekkür ederiz.

Kapak Düzeni : **Aydın Erkmen**
Dizgi: Te Ajans, Baskı: Nur Ofset

HECE TAHTALARI

Başıma dikeler hece
Ne erte bilem ne gece
Alemler ümidi hoca
Sana ferman olam bir gün
YUNUS EMRE

Konumuz, Anadolu'daki İslâmi mezarların baş ve ayaklarına veya sadece başlarına dikilen ve mezar taşı yerine geçen tahtalar ile, mezar üzeri şeklini meydana getiren ağaç malzemeleri kapsamaktadır. Bizim için önemli olan, mezarın üzerinde bulunan ağaç belirtilerdir. Genellikle Anadolu'da bunlara, "Mezar tahtası, kabir tahtası, baş tahtası, mezar tacı, hece tahtası ve sünü (1)" gibi değişik yörelerde değişik isimlere rastlanılmaktadır. Bu eserleri "Hece Tahtaları" başlığında toplamamız, gerek kelimenin kökeninin eskilere gitmesi, gerekse ifade ettiği manânın daha kapsamlı ve gerçekçi olmasındandır. "Tac" kelimesinin de yüzyıllardır Anadolu'da bu tahtalara verilen isimler arasında yer aldığını görmekteyiz. Ancak üzerine sadece ölenin ismi veya isimle beraber tarih yahutta ölümle ilgili birşey yazılsa dahi "Hece" kelimesinin daha kapsamlı olacağı düşüncesiyle bu tahtaları, dolayısıyla konumuzu "Hece Tahtaları" başlığında toplamış bulunmaktayız.

Araştırmamız, imkânlar ölçüsünde Antalya, Burdur, Bolu ve Muğla gibi dört ilde yapılmış olmakla beraber, konu hakkında oldukça fikir verebilecek bir boyuta ulaşmış bulunmaktadır. Konumuzun özünü ağaç ve ağaç malzemeler teşkil ettiği için genellikle ormanlık yörelerin seçilmesine dikkat edilmiş, ormanlık olmayan birkaç bölgede de inceleme yapılmıştır.

Değişik yörelerin mezarlıklarında bu konu üzerinde yapılan incelemelerde, çok güzel ve değişik tipte tahtalara rastlanmaktadır. Hemen her yörede olmamakla beraber, üzerlerine bağlanan değişik renklerde poşu, ince bağ bezi, çaput, mendil, havlu ve çevre gibi malzemelerle bu tahtaların zengin bir mezar etnografyası ve folklorunu kendilerinde toplamış bulunmaktadır. Köken ve inanç aynı olmakla beraber değişik görenek ve gelenekleri aksettirmektedir. Hele kadın-erkek, çocuk-büyük gibi farkların belirlenmesi, bazı yörelerde boya kullanılması, testilerin bağlanması, mezarların baş ve ayaklarına yeşil ağaç dallarının sokulması bu kültürü iyice zenginleştirmektedir.

İnsan, varoluşundan itibaren birtakım üstün kuvvetlere inanmak ve sığınmak ihtiyacını duymuştur. Bunları belirtileri veya kendileri görülen tabiat kuvvetleri veya parçaları yahutta onların maddi sembolleridir şeklinde tarif edebiliriz. Bu inancın meydana gelmesinde başlangıçta sadece sığınmak ve korunmak fikri hakim olmuştur. Çok tanrılı dönemden sonra gelen semavi dinlerin ise gerçekçi amaçlara yöneldiği, insanın doğum, yaşam ve ölüm gibi üç önemli olayın içersinde bulunduğu, dinlerin yaşam ve daha ziyade ölüm ve ölüm sonrası üzerinde durduğu bilinmektedir (2). Buna göre iki mühim amaç belirleniyor; Birincisi, insanı yaşamı boyunca mümkün olduğu kadar az hata yaparak daima iyiye ve güzele götürmek suretiyle belirli bir ahlâk düzeyine oturtmak, ikincisi,

ölüm sonrasına inanmak ve ona göre hazırlanmaktır. Aslında bu iki amaç tek bir düşünce olarak gösterilebilir. Zira ölüm sonrası yine, insanı yaşamında günahlardan uzak tutmayı belirlemektedir.

Ölüme karşı duyulan korku, ölüye karşı duyulan saygı ile inançlar ve geleneklerin karışımı gerek ölü gömme adetlerini, gerekse mezar üzeri işaret ve şekillerini meydana getirmiştir denilebilir. Günümüzde, yaygın olan ölü gömme adetlerini muhakkak ki inanç birliğine bağlamak gerekmektedir. Aynı birliği biz, prehistorik ve protohistorik devirlerde de görmekteyiz. Megalit adı verilen "Ulutaş"ların Avrupa ve Anadolu'da yaygın olarak bulunmasını, menhirlere ise —kullanılış amaçları çeşitli olmakla beraber— daha geniş çapta rastlanmasını başka türlü izah etmek güç olsa gerektir. Definle ilgili oldukları açıkça görülen ve çok yaygın durumda bulunan dolmenler için de aynı şey düşünülebilir (3). Megalitler bugün Anadolu'nun hemen her yerinde görülmektedir (4), dolmen ve menhirler ise, Anadolu'nun değişik yörelerinde rastlanılmakla beraber, Trakya bölgesinde yoğunluk göstermektedirler. Lalapaşa ilçesinin Büyünlü köyünün kuzeyindeki Kapaklı kaya veya Perikızı Evi adı verilen dolmenler (5), Edirne Büyükdöllük —Çömlek— Akpınar köyüne giderken büyük dikili taşlardan —menhirlerden— meydana gelen mezarlık (6), Hanlıyenice —Küçünlü— Hacılar yeni yolundan Hacılar köyüne giderken görülen aynı tip mezarlık (7) örnek olarak verilebilir.

Taş olmayan bölgelerde, yahutta ormanlık bölgelerde ağaçların dikilmesi, çatkılı ağaç damlarının yapılmış olması ise kuvvetle tahmin edilebilir (8). İ. Akan Atılâ "Likya Lâhitleri" isimli makalesinde şöyle demektedir:

"Bu bölgede Likya'ya özgü özellikler taşıyan bu lâhitlerin Likya tarihinin hangi bölümünü kapsadığını kesin olarak bilmek zordur. Ancak bazı lâhitlerde gördüğümüz ahşap bölme ve çatıda görülen mahya kiremidi uygulaması ile sivil mimarinin tam bir yansıması olan bu mezarlara bakınca Jan Zahle'nin (Mezarların ahşaptan olan örneklerini acaba fakir halkı mı kullanıyordu?) sorusuna yanıt vermek oldukça güçtür. Çünkü yağışlı olan bu bölgede ahşap kalıntılara rastlamak olanak dışıdır. Fakat ormanlık olan bu bölgede ahşap mezar örneklerinin yapılmış olması da düşünülebilir" (9). Her ikisi de saklama ve koruma fikrinden doğduğuna göre, mezar ve ambar fonksiyon bakımından bir benzerlik içerisinde bulunmaktadır. Likya bölgesinde, günümüzde bol örneklerini gördüğümüz bu iki yapının şekil bakımından da son derece benzerlik gösterdikleri, dolayısıyla yukarıdaki fikrin doğru bir tahmin olacağı neticesine varılabilir. Nitekim, günümüzde, bu bölgede örnekleri devam eden kalın ve geçme ağaç çerçeveli mezarlarla, yine ahşap ve beşik çatılı mezarlar bunu doğrulamaktadır.

Mezar üzerinde bulunan dikey işaretlere örnek olarak Anadolu'nun Yunan ve Roma devri mezar stelleri de gösterilebilir. İstanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Yunan ve Roma mezar stelleri M.Ö. IV. asır sonundan M.S. III. asra kadar tarihlenmektedir (10). Dış görünüşleri mimari şekilleri temsil eden (11) bu stellerin esası Attika stellerine dayanmaktadır (12). Konu ile yakından ilgili olduğundan "Cenaze Ziyafetleri"ni havi steller inanç birliğini gösterdiği için önemli sayılmaktadır. M.Ö. V. asır sonundan itibaren stellerde görülen bu motifin daha sonraları Anadolu'nun her tarafına yayıldığı bilinmektedir (13). Mezar üzeri dikey işaretleri devam ettirmesi bakımından Bizans mezar stelleri de burada belirlenebilir

Mezar üzerinde bulunan dikey ve yatay bir takım belirtilerin Anadolu öncesine varan Ortaasya bağlantısını kabul etmek gerekmektedir. Orhon Türklerinde, ölünün, hayatta iken öldürdüğü düşman sayısı kadar heykelini dikmek adeti mevcuttu. Balbal adı verilen bu taşların daha sonraları ise ölünün kendi heykelinin olması gerektiği fikri hakim olmuştur (14). Kıpçaklarda, ölü şerefine dikilen ve yüzü doğuya bakan heykellerden bahsedilmektedir (15). Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi isimli eserinde şunları belirtmektedir:

"(Kültigin'in vefatı üzerine, şarkta Göktürklerin metbuu sayılan (Çin İmparatoru) yekpare bir sütun üzerine ölünün vekayinin yazılmasını ve namına (Bark) yapılmasını emrederek, sarayına mensup altı sanatkârı bu işe memur etmişti. Bilge Han'ın vefatından sonra, tâziye için memur gönderdiği gibi, (Bark) yapılmasını ve dikilecek (Mengütaş)'ın yazılmasını da emretmişti (16). Burada "Bark" ve Mengütaş" kelimeleri dikkat çekicidir. Nejat Diyarbekirli, Hun Sanatı isimli eserinde: "... Hunlardan sonraki devirlerde Göktürklerde de üzerinde önemle durulan kurban hayvanı yine at, dağ koyunu ve koçtu. Hunların bir devamı olan bu topluluğun Gök ve Toprak Tanrılarına kurban sunduklarından atın göğe, koyunun veya koçun da toprağa kurban verileceği tabii idi. Türk urukları arasında inançlar, kültür ve sanat gelenekleri yüzyıllar boyunca hiç değişmeden yaşamıştı. Yakın zamana kadar bazı Türk topluluklarında kabir taşı olarak bu iki kurban hayvanının şekillerinin ısrarla kullanıldıkları görülür" (17) demektedir. Aynı taşlara, yani koç ve koyun heykelleri şeklinde mezar taşlarına bugün, Tunceli'nin Pertek-Hozat-Ovacık yolu üzerinde rastlanıldığı gibi (18), bu tip taşlar Aydın ve Akşehir taraflarında da görülebilmektedir (19).

Mezar üzeri işaretleri ile ilgili olan ve mezar anlamına gelen "Sin" kelimesinin üzerinde durmanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz:

"...

En çok dikkati celbeden son terim olan Sin kelimesidir ki des toden bilde (ölünün sureti) diye izah olunmuştur... Sin kelimesi Çavuşca ve Tatarcada yüz, resim, suret demektir. Altayca ve Soyutça'da erkek geyik (Sığın) demektir. XVIII. Yüzyıl bilgin seyahatlerinden Falk, Yenisey yazıtlarını (Resimli taşlarını) tavsif ederken sintaş terimini Herschfelsen (Sığıntaşı) yani (geyik resmi bulunan taş) ve (at taş) at sureti bulunan taş anlamına kullanmıştı.... Kırgızca sintaş kelimesi, şüphesizdir ki (suret, resim) anlamına gelen (Sin) ile (taş) kelimesinin Kırgızca telâffuzu olan (tas) kelimelerinden teşekkül etmiştir" (20). "... Evliyata bucağında bulunan Taşnineler'e de Sımtaş denir ki bu da Sımtaş'tan muharraf olacaktır. Bütün bunlardan şu neticeyi çıkarmak mümkündür: bu heykelleri (taşnineleri) diken en son kavim bunlar için şimdiye kadar muhafaza edilen Sin terimini kullanmıştır" (21). W. Barthold bu şekilde yazmaktadır. Bu durumda, yüzyıllardır kullanılan ve mezar anlamına gelen "Sin" kelimesinin (22), tasvirli mezar üzeri taşlarından kökenlendiği anlaşılmaktadır. Anadolu'da muhtelif yörelerde günümüzde de kullanılan bu kelimenin (23), Zile taraflarında "Sinne" şekline dönüştüğü (24) ve yine muhtelif yörelerde mezarlıklara "Sinlik" denildiği bilinmektedir (25). Aynı kökten türeyen "Sinnilemek" kelimesi ise, mezara koymak anlamında kullanılmaktadır (26). Burada "Sünü" kelimesi için de aynı şey düşünülebilir.

Başka bir örnek olarak Uygurlar da gösterilebilir. Uygur tapınaklarında rastlanılan ve put sanılan heykellerin aslında ölünün sureti olarak yapılmış ve ölünün hatırası olarak saklanılan nesneler olduğu kabul edilmektedir (27).

Görüldüğü üzere, mezarla ilgili taş işaretler -ki genellikle dikey işaretlerdir-, İslâmiyet öncesi Ortaasya Türk boylarında bulunduğu gibi Anadolu'nun prehistorik ve bunları takip eden devirlerinde de rastlanabilen öğelerdir. Konumuz kapsamına giren bu kültürün, Türk-İslâm öncesi Anadolu kültürlerinden etkilenmediği söylenemez. Ancak Türk boylarının, Anadolu'ya böyle bir kültür birikimi ile geldiğini de rahatlıkla söyleyebiliriz (28). Üzerleri semardan çatılı mezarlarla, ahşap ambarlar, dolayısıyla taş Likya Lâhitleri arasında bir etki bağı kurmamak imkânsızdır. Fakat inançlarla, itikatlar ve bunların meydana getirdiği şekillerin kökenini Asya'da aramak gerekliliği fikri daha üstün gelmektedir. Doç. Dr. Bedri Noyan, Köprülüzade Fuat Bey'in, sonradan teşekkül eden İslâmi tarikatlarda Şamanizm'in etki ve izleri üzerinde incelemeler yapmış olduğunu, buna göre o zamana kadar Alman bilginlerinin Tahtacı, Bektaşî ve Kızılbaş inanışlarında bu incele-

meleri ile, bu ilişkilerin haklı olarak meydana çıktığına değinmekte ve Bektaşî-Alevilerde yatırların bulunduğu ormanlar, dağ ve tepelerin kutsallığı vardır, halâ yollarda ziyaret ağaçları böyle kabul edilir, bunların altında yatılmaz, çevresinde abdest bozulmaz, bunların kökü de Asya'dan gelmektedir" (29) diye sözlerini vurgulamaktadır. Ancak, burada değinilen ziyaret ağaçlarına sadece Bektaşî-Alevilerde değil, Anadolu'nun hemen her yöresinde rastlamanın mümkün olduğunu kaydetmek (30), bunun kökenini ise, yukarıda belirtildiği gibi, Ortaasya Türk bölgelerine uzatmak ve geçmişe doğru giderek araştırmak gerekmektedir ki bu araştırma tamamen orman ve ağaç kültürlerine dayanmaktadır.

R. Gazimihal, ağaç kültürlerinin Türklerdeki menşe ifadesinin Dokuz Oğuz (Huvey-Hu) efsanesinde görüldüğünü, kutsal tanınan ağacın kendisi veya etrafında oynamak töreninin özünün o efsanede olduğuna değinmekte (31), Altay Türklerinin Huş ağacı ormancığında ayin yaptıkları (32), bazı kaynaklarda ise hanların gömüleceği yerin umumiyetle orman kültü ve ağaç dikme ile tayin edildiği, mezarlık üzerinde orman yetiştirmek suretiyle ölünün gömüldüğü yerin belirsiz hale getirildiği söylenilmektedir (33). Prof. Dr. Abdülkadir İnan, "Eski Türkler o ya da bu ormanın heyeti umumiyesini bir kült saydıkları gibi, bazı ağaçları da ayrıca takdir ederlerdi. Şamanistlerin en çok takdir ettikleri ağaç kayın ağacıdır" (34) demektedir ve ilâve etmektedir:

"Son yıllara kadar Şamanlığı muhafaza eden Altaylı, Sagay, Şor, Kaç, Televüt ve başka ulusların kamları kayın bulundurmada ayin yapmazlar. Kayın ağacı yalnız ayin törenine katılan bir unsur değil, fakat bizzat kendisine tapınılan mukaddes bir varlıktır. Kaç Şamanı, kayın ağacına kurban sunarak şöyle hitap ediyor:

**Altın yapraklı mübarek kayın,
Sekiz gölgeli mukaddes kayın,
Dokuz köklü, altın yapraklı bay kayın,
Ey mübarek kayın ağacı, sana kara yanaklı
Ak kuzu kurban ediyorum.**

Kamların davullarında güneş, ay, yıldız, şimşek resimleri yanında kayın ağacı resmi de bulunur. Bir sağay kımı, davulundaki iki kayın ağacı resmini şöyle izah ediyor: Biz Ülgen atamızdan ilk türediğimiz zaman Umay anamızla beraber bu iki kayın ağacı yere indi.

Kamın bu izahından anlaşıldığına göre, kayın ağacı, koruyucu ve merhametli ana-tannı Umay ile beraber Ülgen tarafından yere indirilmişti. Altaylıların dualarında "Bay Kayın" diye zikrolunur (35). Yakutların Karaçam ağacını da mukaddes saydıkları belirtildiği gibi (36), aynı kültü biz, Dede Korkut hikâyelerinde de rastlamaktayız (37). Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Oğuzların, Anadolu'ya geldikten sonra da, ağaç kültü izlerini muhafaza ettiklerini söylemekte ve devam etmektedir:

"Kazan Bey'in oğlu Uruz'un, asılmak için getirildiği zaman, ağaca söylediği sözler bir ağaç himni denilecek derecede güzeldi. Uruz ağaca şöyle hitap ediyor:

**Mekke ile Medine'nin kapısı ağaç
Musa Kelim'in asası ağaç
Büyük büyük suların köprüsü ağaç
Kara kara denizlerin gemisi ağaç
Şah-ı Merdan Ali'nin düldülünün eğeri ağaç
Zülfikâr'ın kınıyla kabzası ağaç
Hasan ile Hüseyin'in beşiği ağaç**

Her hikâyenin sonunda, Dede Korkut'un (alkış) "dua" formülünde (gölgelice kaba ağacın kesilmesin) cümlesi tekrarlanmaktadır. Bu (alkış)lardaki (kaba ağaç) unsurunu Osmanlı tarihlerinde de görüyoruz. Neşri Tarihi (S. 168 - 170) nde Geyikli Baba ile Osman Gazi hikâyesinde bir kavak ağacına (S. 212) (Devletlü kabaagâç) denilmektedir...

Ağaç kültü Türk boylarının diğer destan ve inanışlarında çok derin iz bırakmıştır (38).

Gerek ağaç kültleri, gerekse diğer gelenek ve görenekler incelendiğinde, Şamanizmin, halkımızın bugünkü yaşamındaki etki ve izlerini devam ettirdiği açıkça görülecektir (39).

Aslında kamların davullarında bulunan kayın ağacı resimleri, yaygın bir kültür gösteren "Hayat Ağacı"nı simgelemektedir (40). Şaman inanışlarında kayın ağacı dünyanın merkezi, yer ve göğü birbirine bağlayan (41) ve ölü ruhlarının cennete yükselmesine yaran unsurdur (42). Hayat ağacı motifi Mezopotamya ve Anadolu kavimlerinde de önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin Asurlulara ait, bugün Louvre Müzesinde bulunan bir taş kabartmada Tanrı Şamaş'ın önünde Hayat ağacı durmakta, diğer bir Asur mühründe de stilize bir hayat ağacı, kendisine tapınan iki kişi arasında seçilmektedir (43). Aynı kompozisyon, Babil sanatındaki bazı alçak kabartma taşlarda belirlenmiş bulunduğu gibi (44), Hitit (45) Frig (46) ve Urartu (47) gibi Anadolu kavimlerinde de görülmektedir. Anadolu Selçuklu sanatında dini ve sivil mimaride, hattâ çinilerde, ağaç işçiliğinde, mezar taşlarında, fildişi işçiliğinde, kumaşlarda yaygın olarak görülen hayat ağacı (48), arada zaman boşluğu bırakmadan günümüze kadar kullanılagelmıştır. Bugün çeşitli dokumalar üzerinde görülebilen hayat ağacının, klâsik bir Anadolu evinin duvarının bir köşesinde tuğla ile işlenmiş olması da oldukça ilginçtir (49).

Alevilerde kayın ağacının kutsal sayıldığı, dedelerde kayın ağacından kesilmiş sopa şeklinde bir dal bulunduğu ve buna "erkân, tarik, evliya" denildiği bilinmektedir (50). Bugün Anadolu'da bazı ağaçlardan alınan dal ve parçalar çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmakta veya kabukları çocukların omuzlarına "Uykuluk" olarak takılmakta (51), cenaze giderken salın öñü çeşitli yeşil ağaç dalları ile süslenmekte (52), cenaze gömüldükten sonra mezarın baş ucuna bir fide dikilmekte (53), hattâ mezarlık tamamen ağaçlandırılmaktadır. Bazı yörelerimizde çocukla ağaç sevgisi beraber götürülmekte, çocuk doğduğu zaman dikilen ağacın sıhhatli büyüyüp geliştiği nisbette çocuğun da aynı şekilde büyüyüp gelişeceğine inanılmaktadır (54). Anadolu'nun hemen bütün yörelerinde mezarlıklara "Tahtalı Köy" denilmekte, "Tahtalı köye Muhtar olmak", "Tahtalı köye gitmek" sözleri kullanılmaktadır. Ve en nihayet dinimizin de ağaca verdiği önem bilinmektedir. Bir Hâdisi Şerif'te "Halkın gölgelendiği, vücudundan istifade eylediği ağacı kesen kimseyi, Cenabı Hak, tepesi aşağı cehenneme idhal eder" (55) denilmekte, bir diğerinde ise "Bir müslim yoktur ki her nevi hububat eksin veyahut ağaç diksın de, onun çalışma defterine sadaka yazılmasın" (56) diye ağaca verilen önem belirtilmekte, bunun yanında "Yeşil Murattır", "Bir ağaç dikmek, bir yıllık ibadete bedeldir", "Yaş kesen, baş keser" ve Kapının eşiği, aşının kaşığı, çocuğun beşiği ağaçtır" gibi veciz sözlerle bu önem vurgulanmaktadır.

Mezarların başlarına veya baş ve ayaklarına taş yerine tahta veya ağaç şekiller konulması, değişik yörelerimizde değişik biçimlerde izah olunmaktadır:

1- Taş olmayan bölgelerde, bunun yanında ormanlık olan yörelerde, bulunması kolay bir malzeme olduğu için ağaç kullanılmaktadır.

2- Tahtalar mezara geçici olarak konulmakta, mezar iyice yerleştikten sonra yapımına geçildiğinde (mezar, genellikle altı ay veya bir yıl geçmeden yapılmaz) bu tahtalar mezardan alınmakta, yerlerine taş konulmaktadır. Ancak mezardan alınan bu tahtalar baska bir yerde kullanılmamakta, ya mezarın üzerine veya kenarına uzatılmakta-

dır (Genellikle çok yörelerde).

3- Bir Hâdisi Şerif'te, "Kabrin en makbulü, toprakla bir olanıdır" denilmektedir. Yani kabrin kısa zamanda belirsiz hale gelmesinin makbul olduğu belirtilmektedir. Ağaç da kısa zamanda çürüyüp, toprak olduğu için bu tahtalar mezarlarda kullanılmaktadır (Alanya).

4- Tahtalar, taş olmayan yerlerde ve beton bulunmadığı zamanlarda mezarlarda kullanılmış, günümüzde ise kullanılmaz olmuştur (Burdur - Tefenni - Karamanlı).

5- Eskiden Müslüman ve Hristiyan ölümleri aynı mezarlığa gömülürken, bu tahtaları dikmekle, mezarlar arasında bir ayırım yapılabilir (Akçakoca --Ancak bu düşüncenin yöre için genel olmadığı kanısındayız--).

Yazımızın başında belirtildiği gibi, incelemiş olduğumuz yöre mezarlıklarının hemen çoğunda baş ve ayak tahtaları kullanıldığı görülmüş, çok azında ise sadece baş tahtasına rastlanmıştır. Bu tahtaların kullanılmasının hemen akla gelen nedeni, inançlar, gelenek ve göreneklerle beraber, mezarın baş ve ayak veya sadece başı ile yönünün belirlenmesi, belirli bir zaman için mezarın yerinin belli olması esasına dayanmaktadır.

Çoğu, şematik bir insan şeklini sembolize etmektedirler. Üstte yuvarlak bir baş kısmı ile gövdenin iki tarafına açılan kervikler ve dipte yani ayak kısmında, toprağa girmesi için yapılan sivrilik bu tahtaların genel olarak şekillerini meydana getirmektedir.

Daha plâstik etkili mezar ağaçlarına dünyanın muhtelif yerlerinde rastlanılmaktadır. Bunlara örnek olarak Doğu Afrika'da, Kenya'nın Swali yakasına yakın olan bölgede yaşayan Nyika'ların yontuları gösterilebilir. "Kendilerini (Anika) olarak tanıtan Nyika'lar (Nyika) ismini yaşadıkları bölgeden dolayı almışlardır. Bu söz Swali dilinde (Bozkır) anlamına gelmektedir.

Etnoğrafya - Tarih bilminde kuzey - doğu yakasının Bantu kavimlerinin Orta Afrika asıllı oldukları, bu kavimlerin bir kısmının en geç VI. yüzyılda Hint Okyanusuna doğru geçtikleri kabul edilmektedir. Ondan sonra bu göçmenlerin bir kolu bugünkü Tanganika, Kenya ve Somali ülkelerine doğru geçmiş, fakat Habeshistan yaylasından gelen Galla ve Somali aşiretleri tarafından kısmen güneye doğru geri itilmişlerdir. Bu zamandan beri Nyikaların, orada bulunan İran, Yemen-Arap ve Malay kültür öğeleriyle yakın temasta bulundukları anlaşılmıştır.

Bilindiği kadarı ile bu direkler ve üzerlerindeki, şüphesiz stilize insan gövdesi olarak kabul edilmesi gereken gövde yontuların motifleri şimdiye kadar incelenmiş değildir. Kuşkusuz güney Etyopya'daki Khonso halkının mezar direkleri ve Kenya kıyıları boyunca bulunan müslüman mezar taşlarıyla kıyaslanarak incelenmesi gerekmektedir (57).

Esas aynı olmakla beraber, değişik yörelerde değişik ölçü ve şekillerde tahtalar kullanıldığı görülmektedir. Uzunluk ölçüsü genel olarak (145) ile (165) cm. arasında değişiklik göstermekte (örneğin Alanya), bunun yanında (50) ile (65) cm. arasında değişen tahtalara da rastlanılmakta (Finike - Aykırıçay - Çatallar mezarlığı), enleri ise (10) ile (25) cm. arasında değişmekte (genel olarak), ancak (36) cm. eninde tahtalar görüldüğü gibi (Antalya - Kemer bucağı - Aslanbucak mezarlığı). (7.5) cm. eninde tahta kullanılan yöreler de bulunmaktadır (Bodrum - Şehir mezarlığı).

Dar dikdörtgen düz bir tahta şeklinde çok basit olanlardan, başlıklı, başlıklı ve omuzlu, başlıklı ve gövde kenarları kervikli (baş kısmı ile kervik şekil ve sayıları değişiklik göstermektedir), yaba şekilli, stilize çiçek biçimli, kurs biçimli, fes ve kavuklu veya sarıklı başlıklı, üzerleri çerçeveli, beşik çatılı ve kenarları korkuluklu olanlara kadar, ağacın ve tahtanın değişik biçimlerde kullanıldığı görülmektedir.

Erkek ve kadın ile çocuk - büyük mezar baş tahtalarında, birbirlerinden kolaylıkla ayırt edilebilmesi için bazı işaret ve değişiklikler bulunmaktadır. Genel olarak kadın

mezar baş tahtalarının baş kısmının üstünde ya (V) şeklinde küçük bir oyuntu ya da içi (V) oyuntulu bir çıkıntı yapılmaktadır. Erkeklerinkinde ya bu tip bir oyuntu yoktur yani baş kısmı oyuntusuzdur ya da başın orta kısmında kare veya dikdörtgen küçük bir çıkıntı mevcuttur. Bazı yörelerde ise kadın mezar baş tahtaları fevkalâde güzel, oymalı ve hakikaten mezarı taclandıran bir süs olarak yapılmaktadır. Esasen bu yörelerde tahta "Tac" olarak isimlendirilmekte (Bolu - Kızık yaylası, Kıbrısık mezarlıkları), diğer bazı yörelerde ise yaba şeklinde yapılmaktadır (Bolu - Mengen ilçesi - Salıpazarı Bucağı - Avşar ve Hayranlar köyleri, Bolu - Sazak köyleri, Gerede - Yazı ve Toklar köyleri, Kıbrısık mezarlıkları). Bu tip tahtalarda parmak adedi genellikle beş veya altı olmakta, bunun yanında dört veya yedi parmaklı tahtalara da rastlanılmaktadır. Gerede Yazı ve Toklar köylerinde tahtaların üst kısımlarına ayrıca bir çıta çakılmakta, yani (Şekil: 119, 120, 121) de görüldüğü gibi parmaklar bu çıta ile birleştirilmektedir. Bahsedilen her iki tip tahtalı mezarların ayak tahtaları, çok basit ve sade yapılmaktadır.

Erkek tahtaları, aynı taşlarda olduğu gibi daha hacimli ve plâstik etkili olmakla, gövde ve başlık şekilleri ile kendilerini belli etmektedirler (Bolu, Burdur - Tefenni - Karamanlı, Korkuteli - Yeleme köyü mezarlıkları). Bunun yanında ağacın az bulunduğu bazı yörelerde ise taşların, aynen hece tahtalarında olduğu gibi yassı tutulduğu ve işlendiği görülmekte, hacimli olan erkek mezar baş taşları da aynı etkiyi göstermektedir (Korkuteli - Avdan köyü mezarlığı) (Şekil: 147 - 157). Çocuk mezar baş ve ayak tahtaları ise hemen seçilmektedir. Zira, normal tahtalardan çok daha küçük ölçüde tutulmaktadır.

Tahtaların gövde kenarlarında bulunan kertik sayıları bazı yörelerde, ifade ettikleri manâlara göre tesbit edilmekte, ancak çok yörelerde bu kertiklerin herhangi bir manâsı bulunmadığı, bunun gelenek haline gelmiş bir alışkanlıktan ve süsten öte geçmediği söylenilmektedir.

Alanya'nın bazı kesimlerinde bu kertiklerin sembolik ve dini bir işaret olduğuna inanılmakta, kertik sayıları ise beş veya altı olarak belirlenmiş bulunmaktadır. Buna göre beş kertik islâm'ın beş şartını, altı kertik ise imanın altı şartını simgelemektedir.

Elmalı'ya 25 km. uzaklıkta, ilçe merkezine bağlı bir Tahtacı köyü olan Akçaeniş'de baş ve ayak tahtaları üç kertikli yapılmakta ve yuvarlak bir baş kısmı ile son bulmaktadır.

Alevilikte önemli olan üçleme inancının İslâmiyet öncesi Asya Türklerinde de (Gök-Güneş - Ateş Tanrısı) şeklinde var olduğu bilinmektedir (58). (Allah - Muhammed - Ali) Aleviliğin üç ana esasını teşkil ettiği gibi (59), baş harfleri (EDEB) kelimesini meydana getiren (Elini - Belini - Dilini korumak) da ahlâkın üç esasını göstermekte (60), aynı zamanda üçleme (Yaratmak - Yaşatmak - Öldürmek) gibi Tanrı'nın üç mutlak kudretini ifade etmektedir (61). Mezar tahtalarının kenarlarındaki kertik sayısı ile üçleme inancı arasında bir bağ olmadığını düşünmek imkânsızdır. Zira, yeni yapılan beton mezarların baş ve ayak taraflarına (ki mezar üzeri lâhit biçimindedir) üçgen şekli verildiği görülmektedir. Yani (Şekil: 177) de görüldüğü gibi lâhdin dar taraf üst kısımları üçgen şeklinde yükseltilmiş bulunmaktadır.

Ancak, Akçaeniş mezar tahtalarındaki kertikler, Hak'ka giden yolda karşılaşılan engel ve zorluklarla ifade edilmektedir ki kertiklere aşağıdan yukarıya doğru numara verilirse bunlar da:

- 1—Kati ümit bataklığı,
- 2—Mal tepesi,
- 3—Dar boğazdır (62).

Kati ümit bataklığı kadınlarla ilgilidir ve İslâhınefsi yani kadın - erkek münasebetlerini, ikinci kertik olan mal tepesi, menfaatine düşkünlüğü ve çıkarına çalışmayı, dar boğaz ise, dünya zevki ve malından tamamen kendisini sıyrıp, Hak yoluna girebilenleri ifade ve sembolize etmektedir. İlk iki basamağı gecemiyenin buraya gelebileceği, bu

üçüncü basamağı geçenin ise nadir olduğu söylenilmekte ve dar boğazı belirtmek için Kaygusuz Abdal ile ilgili bir hikâye anlatılmaktadır:

Kaygusuz Abdal yanında merkebi, heybesi, heybesinde keşkülü, kaşığı, çatalı olduğu halde, su başında testisini dolduran bir kadına rastlar. Kadından bir tas su ister. Kadın, evde kocasının bulunduğunu, ona danışıp suyu verebileceğini ifade eder. Ancak kadın, durumu kocasına danışmak üzere eve girdiğinde, kocasının uyumakta olduğunu görüp, onu tatlı uykusundan uyandırmak istemez, uyanmasını bekler. Zaman da geçmektedir. Nihayet kocası uyanır, kadın kocasının rızasını alıp, Kaygusuz'a su vermek üzere dışarı çıkar. Bu arada Kaygusuz da beklemektedir. Hattâ bir ara uykusu gelir. Ancak etrafına bir yığın serçe konmuş, ötüşüp gürültü etmektedirler. Kaygusuz, bu durumdan rahatsız olduğu anda, elini serçelere doğru sallayıp "Allah kahretsin" der ve bu sözü söylemesiyle de serçeler oldukları yerde cansız kalırlar. Kadın bu durumu görmüştür. Elinde su tası, serçelerin ölümleri arasında geçerek Kaygusuz'a doğru gelir ve ona yaptığı işin korkunçluğunu anlatır, sonra serçelere doğru elini sallıyarak tekrar "kışt" demesini söyler. Ancak, kadının bunu söylemesiyle serçeler canlanıp, uçarlar. Kaygusuz şaşkın bakmaktadır. Kadın suyu Kaygusuz'a verir ve yanında duran merkebi ne için bulunduğunu sorar, Kaygusuz cevap olarak, ona binerek dolaştığını söyler. O zaman kadın, merkebin çektiği azabı ve Allah'ın kendisine iki ayak verdiğini belirtir. Sırayla, keşkölün yerine avuşları, çatalın ve kaşığın yerine elleri bulunduğu değinir ve "Dünya nimet ve mallarından, zevklerinden feragat ettiğin zaman (Kışt) demekle bu serçeler, işte böyle canlanıp, uçarlar" der.

Kertiklerden sonra gelen ve şematik bir insan başına benzeyen yuvarlak kısma "Hak Kapısı" denilmektedir.

Dolaşılan illerden yalnız Bolu'nun bazı yöre mezarlıklarında, hece tahtalarında boya kullanıldığı görülmüştür. Bunlar Bolu'nun Gerede ilçesinin merkez köyleri (örneğin Yazı ve Toklar) ile Bolu merkez Sazak köyleridir. Yazı ve Toklar köy mezarlıklarında kullanılan renkler mavi, kırmızı ve yeşil, Sazak köylerinde ise genellikle mavidir ki boya kullanılması yine genellikle kadın hece tahtalarında görülen bir özelliktir. Bunun belli başlı iki dayanağı olsa gerektir. Birincisi, tahtanın dayanıklılığını artırmak, diğeri ise "Taç" kelimesine yaraşır şekilde bir görünüm kazandırmaktır.

Mezar tahtalarının hemen çoğunda ölenin kimliği ile doğum ve ölüm tarihlerini belli eden yazılar bulunmaktadır. Ancak bu yazılar, genellikle kalemle ve boya ile yazıldığı için kalıcı olmamakta, kısa süre içinde silinmektedir. Bazılarında ise —ender olarak— yazının oyma olarak işlendiği görülmektedir. Böyle tahtalarda yazı, kontur halinde kazınmak suretiyle belirlenmektedir. Her ne şekilde olursa olsun, muhakkak surette yazıların sonunda "Ruhuna Fatiha" kelimeleri okunmaktadır. Bolu'nun Kıbrısık ve Kızık Yaylası mezarlarında bulunan ağaçların baş kısımlarının yüzü düz bir hale getirilip, bu kısma enine diktörtgen veya kare yahutta yuvarlak bir niş açılıp, yazı bu kısımlara, Korkuteli - Yeleme köyü mezarlığında baş kısımları yuvarlağımsı veya yumurta şeklinde olan ağaçların gövde cephesine, Gerede'de gövde ortasına yapılan kare bir çerçeve içersine, Mengen - Avşar ve Hayranlar köylerinde ise aşağı yukarı tahtanın enine yakın genişlikte, tek veya çift çizilmiş bir daire içersine yazılmaktadır.

Anadolu'nun hemen bütün yörelerindeki mezarlıklarda rastlanabilen bu tahtaların, belirli kimseler tarafından mı, yoksa gelişigüzel kimseler tarafından mı yapıldığı sorusu akla gelebilir. İncelememizde, bazı yörelerde (örneğin Alanya) bu tahtaların yakın zamana kadar belirli ve bu hususta bilgili zanaatkarlar tarafından yapıldığı, aynı şekilde yakın yıllara kadar bu tahtaların yapımının, gelir temin etmeyen ek bir zanaat kolu olarak sürüp geldiği tesbit edilmiş bulunmaktadır. Ancak son yıllarda bu durum değişmiş görülmektedir. Ölümle ilgili olması nedeniyle, bu tahtaların yapımında, hali vakti yerinde olanlardan dahi işçilik parası alınmadığı, yalnız malzeme parası alındığı, fakir olanlardan ise hiç para alınmadığı belirtilmektedir.

Mezarların üzerlerine bırakılan cenaze salları, kalın - geçme ağaç çerçeveler ve beşik çatılar da, mezarların üzerinde görülen değişik şekiller olarak dikkati çekmektedirler. Finike - Aykırıçay - Çatallar köyünde cenaze (Şekil: 146) da görüldüğü üzere çok basit ve merdiven şeklinde yapılmış bir "Sal Ağacı" ile kaldırılmaktadır. Ölü mezara gömüldükten sonra sal ağacı mezarın üzerine yatırılmaktadır. Başka bir ölüm olduğu zaman sal ağacı sağlam kalmışsa, buradan alınıp, cenaze yine bununla kaldırılmakta, bu sefer sal ağacı yeni mezarın üzerine uzatılmaktadır. Eğer sal ağacı, yeni cenazeyi kaldıracak kadar sağlam bulunmazsa, devamlı olarak aynı mezarın üzerinde bırakılmakta, yeni cenazeyi kaldırmak için yeniden sal ağacı yapılmaktadır. Antalya - Kaş ilçesi Sütleğen köyünde de aynı gelenek görülmekle beraber, sal ağacı tabuta dönüşmüş bulunmaktadır.

Mezar üzerini sınırlandıran kalın, muntazam ve geçme olarak yapılmış ağaç çerçeveler ile, mezar üzerini beşik çatılarla koruma altına almak, değişik şekiller olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ikisi de ormanlık yörelerde görülen şekillerdir. Birincisine Antalya - Kemer bucağına bağlı Ağva (Çamyuva), Kuzdere ile Elmalı - Akçaeniş köylerinde ve Kaş ilçesi Sütleğen köyü ile Bolu - Mengen ilçesi Avşar ve Hayranlar köylerinde, ikincisine ise yalnız Elmalı - Akçaeniş köyü mezarlığında rastlanılmıştır (Şekil: 176). Antalya bölgesinde ve genellikle tahtacı mezarlarında rastlanılan bu tip şekillerin, Antalya'dan oldukça uzak bir yöre olan Bolu'da görülmesi oldukça dikkat çekicidir. Kemer yöresi ile Akçaeniş mezarlarında görülen ağaç çerçeveler arasında çok az fark bulunmaktadır ki bu fark da, Akçaeniş'de bulunan bu tip çerçevelerin dar olan iki tarafına, kenarlarına yakın yerlerinden birer adet ağaç atkı atılmış bulunmasındadır. Bolu'dakiler ise 50, 60 cm. yüksekliğinde tutulmuşlardır.

Kaş - Sütleğen köyünde bu tip ağaç çerçeveler doğrudan doğruya mezar zemin kenarlarına yani toprağa oturtulmamakta, mezar kenarları moloz yığma taşla (20) veya (25) cm. yükseltilmekte yani bir temel oluşturulmakta, bu temel üzerine ağaç çerçeve yerleştirilmektedir. Diğer bir değişiklik de, diğer yörelerde bu tip mezarlarda baş tahtası yani "Hece tahtası" bulunmadığı halde, Sütleğen'de böyle mezarlara baş tahtası da konulmasıdır.

Mezarların üzerine çatı yapılması fikri, ölüye karşı duyulan saygıdan ileri gelmekte, ölü sağlığında olduğu gibi, mezarda da ev gibi bir mekânna yatırılmak istenmektedir (63). Akçaeniş'liler, aslında mezarın üzerinin açık olması ve yağmur suyunun mezara geçmesi gerektiğini, ancak bu tip damlı mezarların bir gelenekten ileri gitmediğini ve buna da taraftar olmadıklarını vurgulamaktadırlar. Aynı yörede görülen beton mezarların ortasında bulunan küçük dikdörtgen delik bunu doğrulamaktadır. Ancak bu delik, sadece yağmur suyunun mezara geçmesi için değil, inanışa göre, aynı zamanda mezarda yatan kimsenin, zamanı gelince dirilip mezardan çıkması için açılmış bulunmaktadır.

Bolu - Mengen - Hayranlar ve Avşar köyleri mezarlarındaki Hece tahtaları, —ister erkek, ister kadın olsun— baş tahtalarının iki yanına sokulan iki uzun ağaç ve arkalarda ise, önlerdekilere daha kısa olarak toprağa tesbit edilmiş iki ağaç ile değişik bir şekil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bazı yörelerimizde, cenaze giderken nasıl ki salın önü çiçek veya yeşil ağaç dalları ile süsleniyorsa, hemen çok yörelerimizde de, cenaze gömüldükten sonra baş tahtalarına veya baş ve ayak tahtalarına yeşil ağaç dalları bağlanmakta, yahutta aynı dallar mezarın baş ve ayaklarına sokulmaktadır. Bu yeşil dallar, yöreye göre mersinden söğüte kadar değişiklik göstermektedir. Antalya - Kemer Bucağı - Ağva köyünde baş ve ayakta bu dallar kuruyuncaya kadar, ölünün azabının azalması ve günahlarının affolması, inancın esasını teşkil etmektedir. Elmalı - Akçaeniş'de ise, mezarların baş ve ayak kısımlarına yeşil ağaç dalları sokmanın, cennet meyvesi veren ağaçlardan seçildiği, bunu da, Allah'tan, mezarda yatan kimseye şefaet dilemek, yattığı yerin cennete benzemesini istemek anlamında olduğu inancından geldiği belirtilmektedir.

Karamanlı mezarlığında çok sayıda kırmızı ve büyük poşular göze çarpmakta, bunların arasında beyaz renkliler de bulunmaktadır. Bu şekilde ağaç dallarına asılmış veya mezar taşlarına bağlanmış büyük poşular, genç yaşta ölmüş, fakat şehit olmuş kız, kadın ve erkeklerin mezarlarında görülmektedir. Yani, örneğin kurşunla veya trafik kazasında hayatını kaybetmiş gençlerin mezarları böyle poşulu olmaktadır. Poşu renkleri kadın ve erkeği belli etmemektedir. Ağaç dallarına bu şekilde paçavra bağlamak ve bunu "nezir" olarak kabul etmek adeti Anadolu'da çok yörelerde görülebilen ve şamanizmin etki ve izlerini belli eden bir olay olarak kabul edilebilir (68).

İnsanı bitiren en büyük azaplardan biri mukakkak ki susuzluktur. Bu bakımdan İslâmi inançlarımızda, ölen kimsenin kabrinde susuzluk çekmemesi arzu edilir ve mezarın üzerine gerek ölü ilk gömüldüğünde, gerekse ziyaretlerde su dökülür. Aynı zamanda cesedin kısa zamanda toprağa karışması, toprak olması istenilir. Buna bağlı olarak da "Toprağı bol olsun" cümlesi, Anadolu'da bütün yörelerde, yüzyıllardır söylenilen bir söz olmuştur.

Cenaze gömüldükten sonra, suyun ilk dökülüş şekline çok dikkat edilmektedir. Suyun dökülmesine mezarın başından başlanılmakta ve ayağa doğru dökülmeye devam edilmekte, fakat asla geriye dönülmemektedir.

Su, mezar ve mezarda yatan kimse için çok önemli sayıldığından, değişik su kabları da, mezarların üzerinde rastlanan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bodrum - şehir mezarlıklarında toprak testiler, mezara ilk su döküldükten sonra, baş tahtalarına bağlanmakta, Bodrum - Çamlık, Kızılağaç köyleri, Burdur - Tefenni - Karamanlı, Antalya ve Alanya mezarlıklarında ise bu testiler mezarların üzerine bardakları ile birlikte bırakılmaktadır. Bunun yanında kuşların su içmesi için hemen bütün yörelerde küçük teneke kaplardan, yarısı kesilerek toprağa sokulmuş ve sabit bir hale getirilmiş küçük silindirik naylon kolonya şişelerine kadar değişik kaplara mezarlar üzerinde rastlamak mümkündür. Betonla yapılan mezarlarda ise, mezarın bir kenarına sabit olarak bu tür su'luklar yapılmaktadır.

Gelenin geçenin su içerek serinlemesi ve ölülerin ruhlarına Fatiha göndermeleri için mezarlıkların yakınlara veya münasip yerlerine çeşmeler yapıldığı, kuyular açıldığı gibi, bu tür serinletici daha ilginç durumlar da görülmektedir. Örneğin Alanya'nın Kargıcak köyü mezarlığında, bir mezarın baş tarafı taş örgü ile yükseltilip, içi oyuk bırakılmış ve bu oyuğa büyükçe bir pekmez küpü yerleştirilmiş, ziyaret edenlerin pekmez şerbeti içerek serinlemeleri sağlanmıştır.

Mezarların kendilerini ve çevrelerini temiz bulundurmak dini bir gelenek olduğu için, bazı mezarlıkların mezar baş tahtalarına küçük bir süpürge bağlanmakta veya aynı tip süpürge mezarın baş tarafına bırakılmaktadır (Antalya - Kemer Bucağı köyleri).

Mezarların üzerlerine meyveden şekere kadar değişik yiyecek maddeleri bırakılması geleneği, Anadolu'da çok yörelerde yaygın olarak görülmektedir. Elmalı - Akçaeniş köyü mezarlığında, mezarların üzerine elma ve kâğıtlı şeker, Antalya - Kemer Bucağı - Ağva köyünde ahlat ve armut, Aslanbucak, Kuzdere ve Aykırıçay - Çatallar mezarlıklarında kâğıtlı şeker bırakılmaktadır. Mezarların üzerine şeker bırakma adeti genellikle tahtacılar da görülen bir adettir. "Tahtacıların, ölünün kullanılmamış örtü, mendil ve kefeninin parçalarından, yahutta kırmızı renk bir bezden yaptıkları bayrakları mezarların başlarına diktikleri, bu bayrakların altına, akrabaları yahut kendi çocukları hergün gelerek, konulan şekerden alıp yedikleri ve bunun da ibadet kabilinden yapıldığı" (69) söylenilmektedir. Bizim dolaştığımız yörelerin mezarlıklarında görülen şekerlerin ise, çocukları sevindirmek için bırakılmalarından başka bir amacı olmadığı belirtilmektedir.

Elmalı - Akçaeniş sakinleri mezarların üzerine, bazı yörelerde görüldüğü üzere ahlat değil de, elma bırakılmasını, elmanın cennet meyvesi olduğuna inanılması şeklinde

Bazı yörelerimizde de mezar üzerine ağaç dalları bırakmak adeti vardır. Örneğin Antakya'da mezar üzerine yeşil mersin dalı (yöresel adı Hlambeles) konulur. Mezar ziyaretlerinde kesinlikle başka çiçek gitmez. Bu adet bilhassa bayramlarda dikkat çekicidir. Bayram namazından çıkanlar ellerinde (Hlambeles) olduğu halde mezarlıklara gidip ölümlerini ziyaret ederler. Bu arada bütün vasıtalar ücretsiz çalışırlar (64). Aynı adete, yani mezar üzerine yeşil (Hlambeles) mersin dalları konulmasına Adana ve Mersin yörelerinde de rastlanılmaktadır. Bolu - Mengen ilçesi Avşar köyünde ise mezarın üzeri, mezar tamamen kapanacak, hattâ kaybolacak şekilde, çam dalları ve pürleri ile örtülmektedir. Aynı şekil, Adana ve Mersin taraflarında Mersin dalları ile yapılmaktadır. Bu durumun, dış etkenlere karşı mezarı korumak için yapıldığı muhakkaktır. Ama bu korumanın esasının yine ağaca dayanması dikkat çekicidir. Bunun yanında mezarın başına, başına ve ayak ucuna fide halinde ağaç dikilmesi, ayrıca mezarlığın etrafının yani sınırının ağaçlandırılması ise Anadolu'nun hemen bütün yörelerinde görülmektedir. Çam, servi, dolaşılan yörelerde en çok rastlanılan ağaçlardır. Ancak söğüt, mersin, kızılçik, alıç, ahlat, zeytin, çınar ve andız da mezarlıklarda görülebilen ağaç cinslerindendir.

Meyve ağaçları, hayırsever kimseler ve ölenlerin yakınları tarafından mezarlıklara dikilmektedir. Ancak bu meyveler, yenilmeleri iyi sayılmadığı için (65) kuşlara bırakılmaktadır. Bazı yörelerde mezarlıklardaki meyvelerin yenmemelerine neden olarak da, insan sağlığı için zararlı olabileceği şeklinde bir düşünce ileri sürülmektedir (66). Mezarların üzerine çeşitli çiçeklerin dikilmesi veya çiçek buketlerinin bırakılması ise yaygın bir adet olarak karşımıza çıkmaktadır (67).

Mezarların baş yahutta baş ve ayak tahtalarına, yörelere göre sicim, beyaz bez yahut renkli bez bağlamak adeti oldukça yaygın bulunmakta ve bunlar değişik anlamları ifade etmektedirler. Bolu şehir mezarlıklarında tahtalara bağlanan sicimlere belirli sayıda atılan düğümler, mezarın yerini ve kime ait olduğunu belirlemektedir. Baş tahtalarına ip bağlama adetine Bolu - Sazak köyleri ile Bolu - Mengen ilçesi Avşar ve Hayranlar köylerinde de rastlanılmaktadır. Sazak köylerinde ip bağlama genellikle yaba şeklinde kadın mezar baş tahtalarına yapılmakta ve ip kertiklere, birbirine bağlı olarak örgü şeklinde bağlanmaktadır. Mengen - Hayranlar ve Avşar köylerinde ise atılan düğümler en fazla kırk adet olmaktadır ki her düğüm, ölünün ruhuna okunan bir Yasini Şerif'i göstermektedir.

Antalya - Kemer Bucağına bağlı Tekirova, Ağva (Çamyuva), Aslanbucak, Elmalı - Akçaenış, Finike - Aykırıçay - Çatallar köyleri ile Burdur - Tefenni ilçesine bağlı Karamanlı mezarlıklarında baş ve ayak tahtalarına beyaz bez bağlanmaktadır. Cenazenin baş ve ayaklarından alınan beyaz bağlar, mezarın baş ve ayak tahtalarına, baş bağı ayak, ayak bağı baş tahtasına olmak üzere bağlanmaktadır ki bunun anlamı ölünün dünyasını değiştirdiğidir. Yani tamamen birbirinin zıddı olan iki alem ve dünyanın tamamen tersi olan öbür aleme geçiş bu bağlarla ifade edilmektedir. Bunun yanında Antalya - Kemer bucağı - Kuzdere köyü ve Bodrum - Çamlık (eski ismi İrmene) köylerinde, kadın mezar tahtalarında bu bağların kırmızıya dönüştüğü görülmektedir. Bu suretle kırmızı renk bağlar, mezarda yatan kimsenin kadın olduğunu belirlemektedir.

Bodrum - Şehir ve Kızılağaç koyu, Burdur - Tefenni - Karamanlı ve Bolu - Kıbrısık mezarlıklarında tahtalara veya mezar başındaki yahut yakınındaki ağaç dallarına çeşitli bez, çaput, mendil ve havlu, çevre, poşu gibi şeyler takılıp bağlanmaktadır.

Bodrum'da baş ve ayak tahtalarını peştemal veya uzunca bir bezle bağliyerek birbirlerine birleştirip, bu birleştirici beze de ayrıca küçük çaputlar, mendil, havlu ve peşkirler asılmaktadır. Renkler genellikle beyaz ve kırmızı olarak göze çarpmaktadır. Bunun sebebi, mezar ve cesedin taze olduğu, dolayısıyla vahşi hayvanların mezarları eşiş açmalarına engel olunması şeklinde belirtilmektedir. Yani bir yerde bu çaputlar, koruluk görevini yapmaktadırlar.

değerlendirilmekteler, ahlât bırakma adetini ise şeyhle dervîşi arasında geçen hikâye ile izah etmektedirler:

Dervîş, şeyhinin isteği üzerine uykuya yatar ve rüyasında kendisini hem armut, hem de ahlât ağacı olan bir bahçede görür. Önce ahlâtın bir adet alıp ısıtır ve ısırtmasıyla atması bir olur. Zira ahlât ağzını burmuştur. Sonra armut ağacına giderek sulu ve tadı nefis olan armuttan bir tane kopararak yer. Uyandığında şeyhi, rüyasında ne gördüğünü sorar. Dervîş rüyasını anlatır. Bunun üzerine şeyh, dünyanın sonunun da ağzı buran ve ağzın tadını kaçıran ahlât gibi olduğunu belirtir.

Doç. Dr. Sedat Veyis örnek, "ölüyü kişisel eşyasıyla birlikte gömme ya da mezarının üzerine, çevresine yiyecek - içecek, araç - gereç bırakma adetini, atalar ve ölümler ibadetinin tipik belirtileri" olarak saymaktadır (70).

Mezarlara yemek ve içki kapları konulması veya kurban etinin kap - kacak içersinde veya çengellere asılı olarak mezarlara konması ya da sunulması, ön tarihte dahi Anadolu'da görülen gelenekler arasında yer almaktadır (71). Bu bakımdan, mezar üzerine yiyecek maddeleri bırakılması gelenekleri ile, Anadolu'nun Türk - İslâm öncesi gelenekleri arasında bir etki bağı kurmamak imkânsızdır.

Mezar ile ilgili gelenekler arasında, mezarlara mum dikmek yahut mum adamak gibi değişik konulara da rastlanılmaktadır. Örneğin Elmalı - Akçaeiş köyünde böyle bir durumla karşılaşmış, mezarların başlarına mum dikildiği görülmüştür. Akçaeiş'liler bunu, hem ölüye şefaât dilemek ve hem de ölüün öbür dünyasının aydınlık olması anlamında kabul etmektedirler. Mum dikmek veya adamak adeti ve geleneği Anadolu'nun hemen her yöresinde görülebilmektedir. Ancak bu adete, Akçaeiş'te olduğu gibi alâlâde mezarlarda değil, ermiş, yatır ve evliyaların mezarlarında rastlanılmaktadır. Halbuki bir Hadisi Şerif'te şöyle denilmektedir:

"Resul (A.S.) Efendimiz Hazretleri nezir edilmesini (bir kötülüğün giderilmesi ve iyiliğin elde edilmesi için yapılan adaklar) men buyuruyorlar.

Bu gibi adaklar insanın haysiyetine dokunur, cimriliğini dile getirir. Güya iyilik ve adakları, bir gayeye, bir karşılığa müstenid olacakmış gibi, falan isim şöyle olursa fakirlere şunu veririm, şu iyiliği yaparım demek, haysiyetli kimselere göre ayıptır. Zira hem iyiliğini zedeler, hem de Cenabı Hak'kın duasını böyle basit bir niyetle elde etmek ister. Yahut Allah korusun, ilâhi huzurda rüşvet arzetmek gibi bir manâya kadar çıkar" (72). Diğer bir Hadisi Şerif'te ise:

"Bir nezirki ilâhi ma'siyete sebep olur, o nezri yerine getirmek caiz değildir.

... Hususile türbeye mum yakmakla, Allah katında sevap almak ve türbe sahibinin şefaâtına göz dikmek gibi manevi bir takım emeller de vardır ki bunlar işin esasındaki münasebetsizliği katmerleştirir. Dinimiz bu gibi bâtil zan ve vehimlerden doğan hareketlerin yasak olduğunu emrediyor... Kabir sahibi olan zat büyük bir kişi ise, böyle mum yakmak, askı asmak ve öyle cicili, bicili şeyler takmak gibi çocukluklarımıza güler ve böyle şeylerle fazla bir şeref kazanamayacağını bilir. Şayet o zat, bizim zannettiğimiz gibi değilse, bu hareketlerimizle onu değerinin üstüne çıkaramayız (73) denilmektedir.

Antalya - Kemer Bucağı - Ağva, Kuzdere, Aslanbucak, Tekirova köyleri, Finike - Aykırıçay - Çatallar ile Kumluca mezarlıklarında, mezarların hemen kenarlarına veya başlarına yahutta üzerlerine kiremit, tuğla, taş ve teneke gibi maddelerden küçük tütsülükler bırakılmakta, tütsü olarak ise "Günnük ağacı" kabuk ve tohumları yakılmaktadır. Ancak, tütsü yapılması bayram arife günleri ve cuma akşamları ve bir de Hıdırellez'de olmaktadır.

Bunun dışında ayrıca mezarlıklarda müstakil ve genel tütsülükler de bulunmaktadır. Bunlar, ortaları hafifçe çukur, kenarları yükseltilmiş, bazılarının bir tarafı taşlarla takviye edilmiş, büyükçe bir ocak biçiminde yapılmaktadır.

Protohistorik devirlerde de Anadolu'nun muhtelit mezarlıklarında, tütsülük olmakla beraber, bizim genel tütsülüklerimize benzeyen kurban yerlerinin bulunduğu, bunların "çoğunlukla mezarların üstünde ve aynı zamanda yanlarında yer tuttuğu" (74) bilinmektedir. Ancak ön tarihte Anadolu'da rastlanan bu gibi yerlerde, bugün bazı yörelerimizde görülen genel tütsülükler arasında ne dereceye kadar bir etki bağı kurulabileceği hakkında kesin bir şey söylemenin oldukça zor olacağı muhakkaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz:

Mezarların üzerine dikilen taş ve bilhassa ağaç dikey işaretlerin veya mezarlar üzerinde rastlanan değişik ağaç malzemelerin, İslâmiyet öncesi Ortaasya'ya varan bir kökü bulunduğu gibi, konu edinilen bu malzemelerin gerek Ortaasya, gerekse Anadolu'da Prehistorik devirlerden beri mevcut olan ağaç kültürleri ile bağlantılı olduğu ve İslâmiyete kadar gelen bu kültürlerin İslâmi inançlarla da beslenerek günümüze kadar devam ettiği kabul edilebilir. Bunun yanında mezarla ilgili etnografik ve folklorik bir takım gelenek, görenek ve adetlerin ise bilhassa Şamanizmin etki ve izlerine sahip bulunduğu da ayrıca belirtilebilir.

Bugün, geç de olsa, hemen bütün müzelerimizce mezar taşları toplanılmakta, bu taşlarla ilgili yayımlar yapılmaktadır. Ancak, konumuz kapsamına giren malzemelerle ilgili bir örnek veya koleksiyon halen müzelerimizde mevcut değildir. Nasılki insan hayatının çeşitli safhaları ile ilgili malzeme ve eserler derleniyor ve koleksiyonlar teşkil ediliyorsa, ölüm etnografyasına giren ve zengin bir kültür teşkil eden bu tahtaların da süratli bir şekilde derlenmesi ve araştırılması gerekmektedir. Taş, ağaca göre çok daha dayanıklı ve kalıcıdır. Biz inanıyoruz ki mezarlarla ilgili bu işaretlerin, ağaç kültürleri ile bağıntılı olarak başlangıçta tamamen ağaçtan yapıldığıdır. Kalıcı olan taş işaretlerde dahi, inanışlar ağaçla ilgilerini kesmemişler, örneklerde görüldüğü üzere taşla işlenmek suretiyle bu inancı yaşatagelmışlerdir.

Günümüzde el sanatları ile ilgili kültürlerin hemen çoğu hemde çok süratli bir şekilde kaybolmak tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır. Daha düne kadar "malzeme" olarak bizzat kullandığımız "Zanaat Grupları"nın el ürünü işlerini bugün birer "Sanat Eseri" olarak aramakta ve müzelerimize koymaktayız. Rengârenk çoraplardan, çuvalara, kolanlardan çeşitli örtü ve yaygılara kadar olan dokuma türleri ise çok az bulunabilir eserler haline gelmiştir. Genel olarak belirtecek olursak, nasılki bugün yaptığımız meskenlerde dolgu veya hıms duvara rasthyamıyorsak, aynı şekilde beton bir yapının duvarının bir köşesinde de "Hayat Ağacı" motifini göremiyoruz.

Yukarıda değinildiği gibi, aynı amaçla yapılmış ve kullanılmış olan ağaç malzemelerden, hem de kendi kültürleri olmayan ağaç malzemelerden meydana getirilmiş seksiyonlar bugün Avrupa müzelerinde yerlerini almış bulunmaktadır.

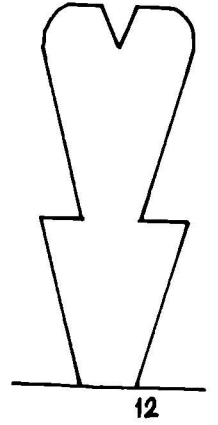
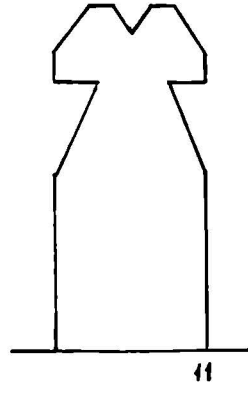
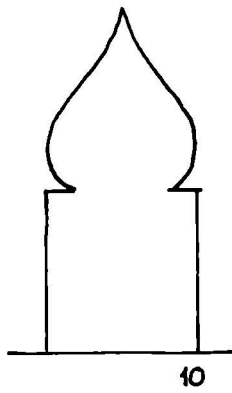
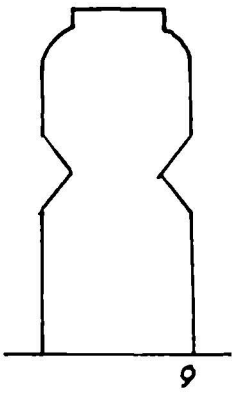
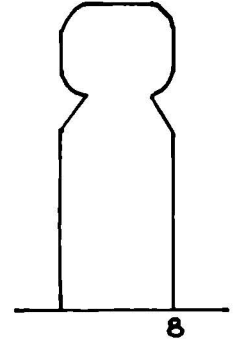
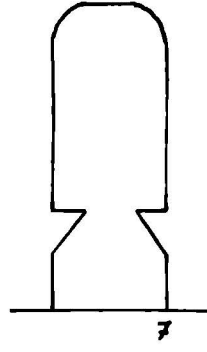
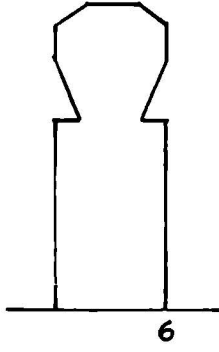
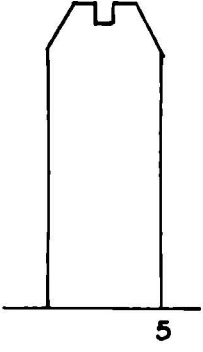
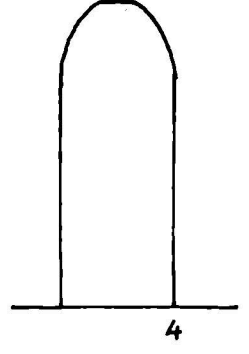
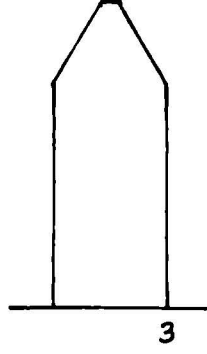
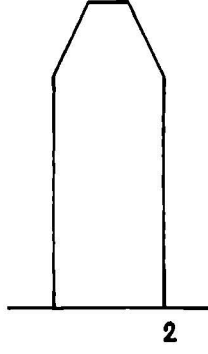
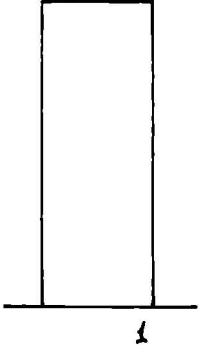
Buna göre, çok güzel ve taştan daha zengin biçimde meydana getirilmiş olan bu malzemeleri yaygın bir "Halk El Sanatı" ürünü olarak kabul etmek ve bunları aynı şekilde, kaybolan diğer el sanatlarımızda olduğu gibi süratli bir şekilde derleyip değerlendirmek gerekmektedir kanısındayız.

- (1) Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, Cilt: 3, T.D.K., İstanbul, 1939, Sayfa: 1264.
- (2) Doç.Dr. Sedat Veyis Örnek, Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları: 28, Ankara - 1971, Sayfa: 13.
- (3) Şevket Aziz Kansu, Edirne'nin Lalapaşa Çevresindeki Kalkansöğüt, Vaysal, Karagöl Dolmenleri, *Belleten*, T.T.K., Cilt XXXV. Sayı: 137, Sayfa: 126.
- (4) İ.Kılıç Kökten; Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları, *Belleten*, T.T.K. Cilt: XVIII. Sayı: 32, 1944, Sayfa: 659 - 680.
- (5) Şevket Aziz Kansu, Edirne'de Lalapaşa - Büyünlü Dolmenleri Hakkında İlk Not, *Belleten*, Cilt: XXVII Sayı: 107, 1963, Sayfa: 491 - 492.
- (6) Şevket Aziz Kansu, Edirne'de Bulunan Dolmenler ve Dikili Taşlar Hakkında Yeni Gözlemler, *Belleten*, Cilt: XXXIII, Sayı: 132, 1969, Sayfa: 577 - 579.
- (7) Aynı Eser, Sayfa: 577 - 579.
- (8) Aynı Eser, Sayfa: 577 - 579.
- (9) İ.Akan Atıla, Likya Lahitleri, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı: 8 - 9, Sayfa: 28.
- (10) Nezih Fıratlı, İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri, *Belleten*, Cilt: XXIX, Nisan - 1965, No. 114, Sayfa: 268.
- (11) Aynı Eser, Sayfa: 269.
- (12) Aynı Eser, Sayfa: 269.
- (13) Aynı Eser, Sayfa: 279 - 286
- (14) W.Barthold, Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair (Türkçeye Çeviren: Abdülkadir İnan), *Belleten*, Cilt: XI, Sayı: 43, 1947, Sayfa: 515, 516
- (15) Aynı Eser, Sayfa: 517.
- (16) Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, (Hazırlayanlar: İsmail Aka, Yaşar Kopraman) Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları: 8, 1. Seri, No. 8. Güneş Matbaacılık T.A.Ş. İstanbul - 1976, Sayfa: 115.
- (17) Nejat Diyarbekirli, Hun Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi - İstanbul, 1972, Sayfa: 92.
- (18) Alpaslan Koyunlu,
- (19) Alpaslan Koyunlu,
- (20) W.Barthold, Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair, *Belleten*, Cilt: XI, Sayı: 43, Sayfa: 519.
- (21) Aynı Eser, Sayfa: 520.
- (22) Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügat - İt - Türk, T.D.K. Yayınları (Çeviren: Besim Atalay), Cilt: III, Sayfa: 138.
- (23) Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, Cilt: III. Sayfa: 1229.
- (24) Aynı Eser, Cilt: III, Sayfa: 1232.
- (25) Aynı Eser, Cilt: III, Sayfa: 1232.
- (26) Aynı Eser, Cilt: III, Sayfa: 1232.
- (27) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri: 9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, Sayfa: 60.
- (28) Doç. Dr. Bedri Noyan, Bektaşilik ve Şamanizmle İlgili Bazı Konular, *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat - 1971, Sayı: 259, Sayfa: 5888.
- (29) Doç. Dr. Bedri Noyan, Bektaşilik ve Şamanizmle İlgili Bazı Konular, *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak-1971, Sayı: 258, Sayfa: 5840, 5841.

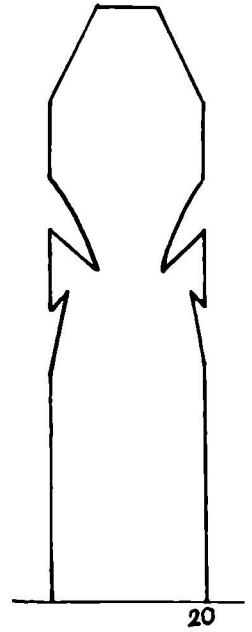
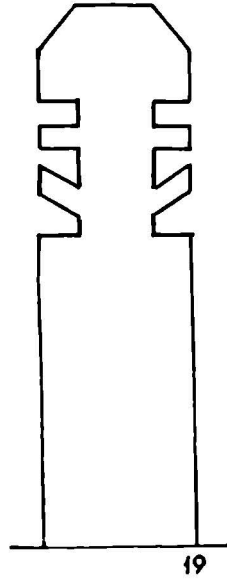
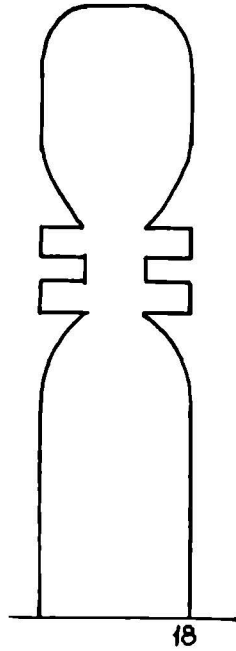
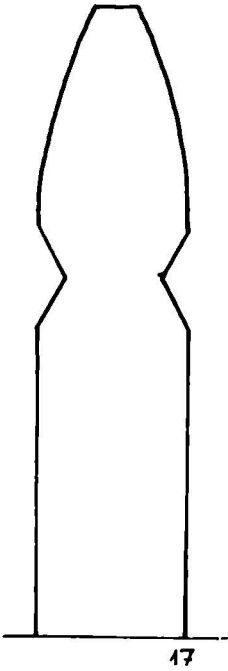
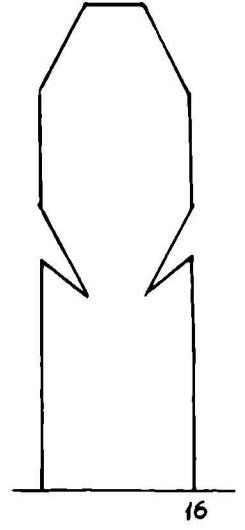
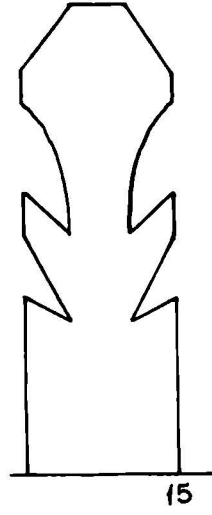
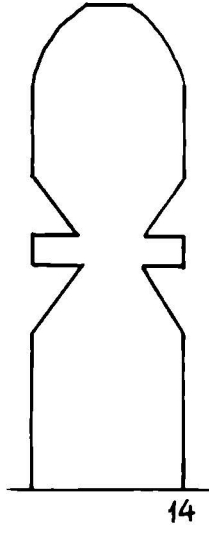
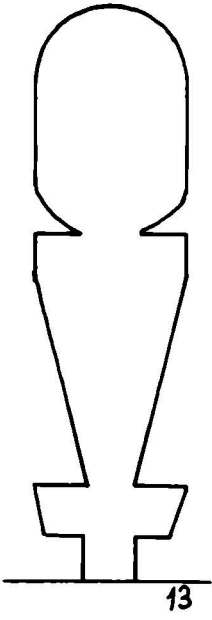
- (30) Doç. Dr. Ekrem Sarıkcıoğlu, Isparta ve Çevre Köylerindeki Günümüz Ziyaret ve Adak Yerleri, *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Dergisi*, 3. Sayı, Fasikül 1-2, Sevinç Matbaası, Ankara - 1979, Sayfa: 141, 142, 143.
- (31) R. Gazimihal, Türklerde Ağaç Kültü ve Çayda Çıra, *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart - 1960, Sayı: 128, Sayfa: 2101, 2102.
- (32) Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Sayfa: 116.
- (33) W. Barthold, Türklerde ve Moğollarda Defi Merasimi Meselesine Dair, Sayfa: 527, 528.
- (34) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, Sayfa: 38.
- (35) Aynı Eser, Sayfa: 39.
- (36) Aynı Eser, Sayfa: 39.
- (37) Aynı Eser, Sayfa: 146.
- (38) Aynı Eser, Sayfa: 1646.
- (39) Ergün Sarı, Anadolu Yaşamında Şamanizm'in Kalıntıları, *Türk Folklor Araştırmaları*, Ağustos - 1972, Sayı: 277, Sayfa: 6381.
- (40) Gönül Öney, Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi, *Belleten*, T.T.K., Cilt: XXXII, Sayı: 125, Ankara, 1968, Sayfa: 36.
- (41) Aynı Eser, Sayfa: 34.
- (42) Aynı Eser, Sayfa: 36.
- (43) Robert Graves, New Larousse Encyclopedia Of Mythology, The Hamlyn Group Limited, Sixth Impression, London - 1973, Sayfa: 51.
- (44) Aynı Eser, Sayfa: 70.
- (45) Kunst Und Kultur der Heiter, Eine Ausstellung des deutschen Kunstrates e.V. und der Stadt Darmstadt, 2. Juli - 20. August 1961, Darmstadt - Mathildenhöhe. Resim: 220.
- (46) Ekrem Akurgal, Phrygsche Kunst, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 95, Arkeoloji Enstitüsü No. 5, T.T.K. Basımevi, Ankara - 1955, Sayfa: 79, Levha: 54, Resim: 48, 53.
- (47) Tahsin Özgüç, Altıntepe, (Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri), Türk Tarih Kurumu Yayınları - V. Seri No. 24, Ankara, 1966, Sayfa: 17.
- (48) Gönül Öney, Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi, *Belleten*, Sayfa: 25 - 36.
- (49) Sivrihisar'da bir evin duvarında olup, Alpaslan Koyunlu'dan derlenmiştir.
- (50) Türk Ansiklopedisi, Cilt: 2, Ankara - 1946, Sayfa: 47.
- (51) Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Bir Tahtacı Mezarlığı, *Belleten*, Cilt: XXIX, No. 115, T.T.K., Ankara, 1965, Sayfa: 487, 488, 489, 490.
- (52) Cahit Öztelli, Başa Toprak Savurmak ve Yas - Ölü Gelenekleri, *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart - 1959, Sayı: 116, Sayfa: 1861.
- (53) Ali Rıza Balaman, Verimli Köyünde Ölüm, *Türk Folklor Araştırmaları*, Ocak - 1973, Sayı: 282, Sayfa: 6522.
- (54) Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek, Geleneksel Kültürümüzde Çocuk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No. 206, Folklor Dizisi: 5, Saim Toraman Matbaası, Ankara 1979, Sayfa: 189, 190.
- (55) Mehmet Arif, Binbir Hadis, İstanbul Kitabevi, İstanbul - 1959, Hadisi Şerif: 585.
- (56) Aynı Eser, Hadisi Şerif: 731
- (57) Belçika - Anvers Etnoğrafya Müzesi Müdür Yardımcısı Dr. Claerhout'dan derlenmiştir.
- (58) Osman Bayatlı, Bergama'da Alevi Gelini ve İnanışları, İzmir - 1957, Sayfa: 15.
- (59) Aynı Eser, Sayfa: 15.
- (60) Aynı Eser, Sayfa: 15, 16.
- (61) Aynı Eser, Sayfa: 17.
- (62) Elmalı - Akçaeniş Köyü sakinlerinden Ali Şimşek'ten derlenmiştir.
- (63) Elmalı - Akçaeniş Köyü sakinlerinden Ali Şimşek'ten derlenmiştir.
- (64) Antalya Müzesi Müdürü Kayhan Dörtlük'den derlenmiştir.

- (65) Rıza Yetişen, Nal Döken Tahtacılarında Ölümünden Sonra Hayır, *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat - 1978, Sayı: 343, Sayfa: 8246.
- (66) Bolu - Mengen İlçesi - Hayranlar Köyünden Ali Kemal Erdoğan'dan derlenmiştir.
- (67) Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Anadolu Folklorunda Ölüm, Sayfa: 66 - Rıza Yetişen, Nal Döken Tahtacılarından Ölümünden Sonra Hayır *Türk Folklor Araştırmaları*, Şubat - 1978, Sayı: 343, Sayfa: 8246.
- (68) Prof. Dr. Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, Sayfa: 146.
- (69) Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Anadolu Folklorunda Ölüm, Sayfa: 73 - Cahit Öztelli, Başa Toprak Savurmak ve Yas - Ölü Gelenekleri, *Türk Folklor Araştırmaları*, Mart - 1959, Sayı: 116, Sayfa: 1862.
- (70) Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Anadolu Folklorunda Ölüm, Sayfa: 72.
- (71) Dr. Tahsin Özgüç, Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, T.T.K. Yayınlarından VII. Seri - No. 17, Ankara 1948, Sayfa: 112, 119.
- (72) Mehmet Arif, Binbir Hadis, Hadisi Şerif: 922
- (73) Aynı Eser, Hadisi Şerif: 983.
- (74) Dr. Tahsin Özgüç, Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, Sayfa: 118.

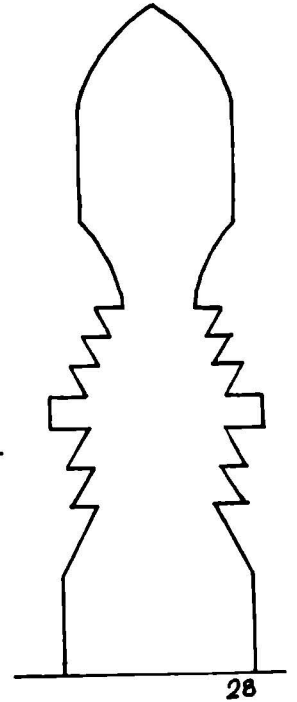
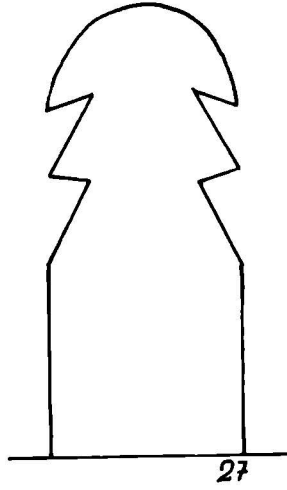
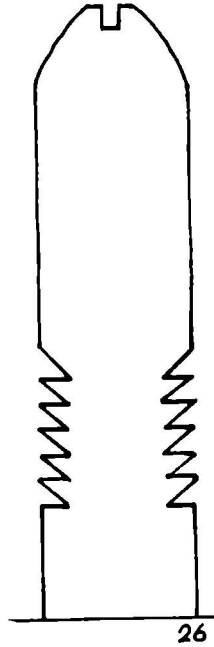
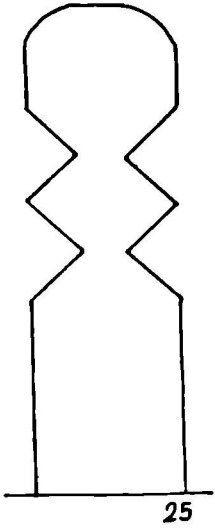
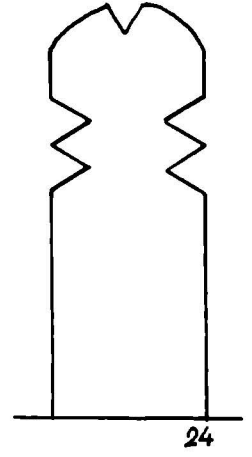
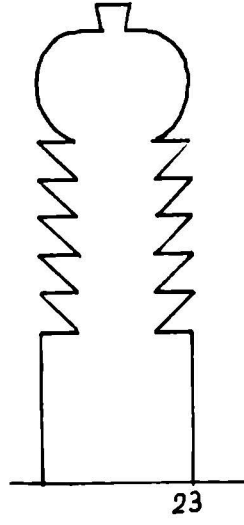
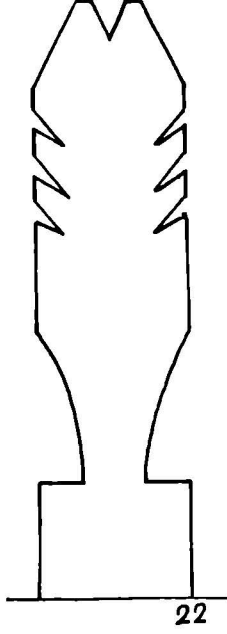
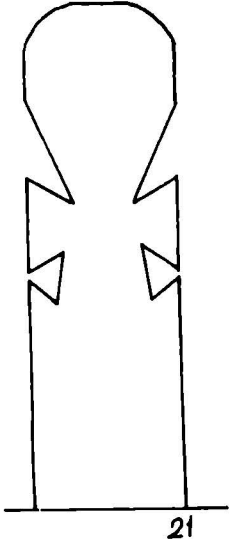
ÇİZİMLER

Şekil: 1 - 7E Antalya - Alanya Şehir Mezarlıkları.

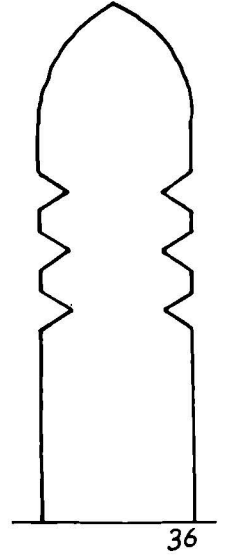
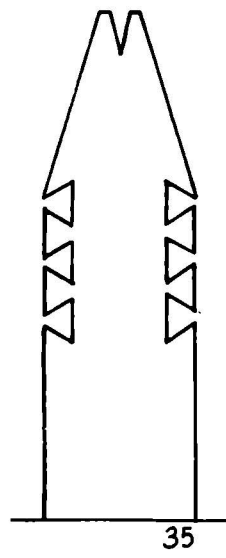
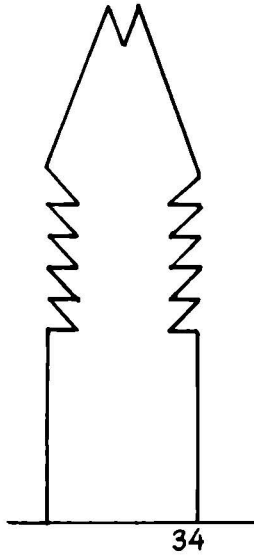
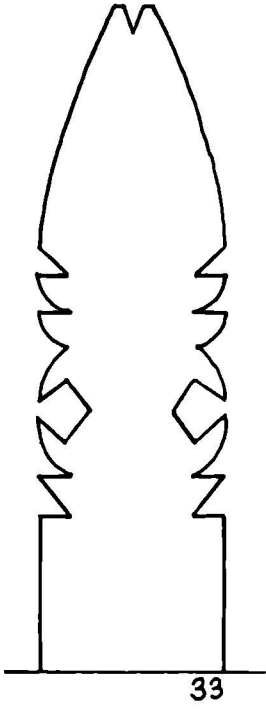
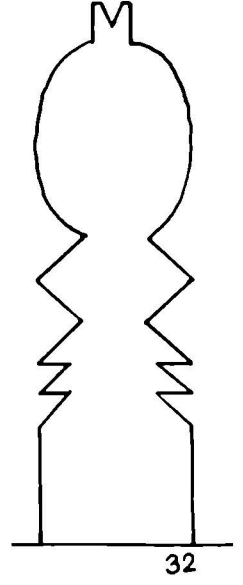
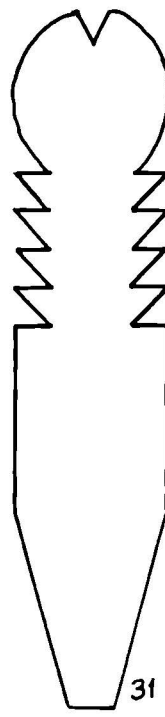
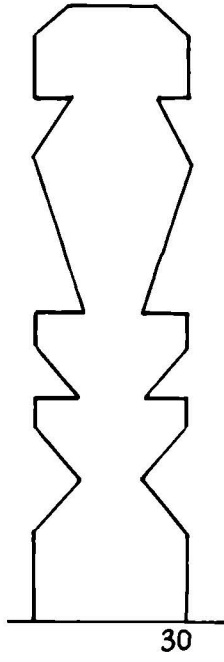
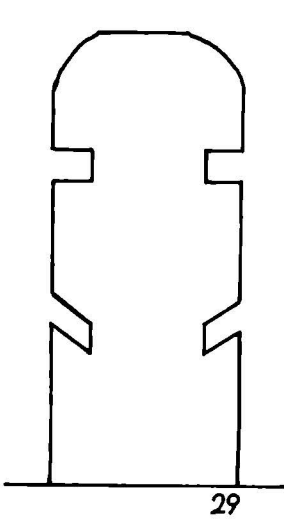

Oba Köyü, Oba Köyü (Karaköçler Aşireti) Mezarlığı.

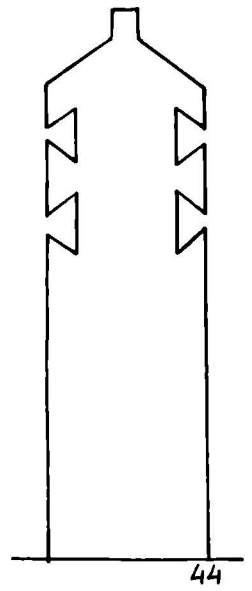
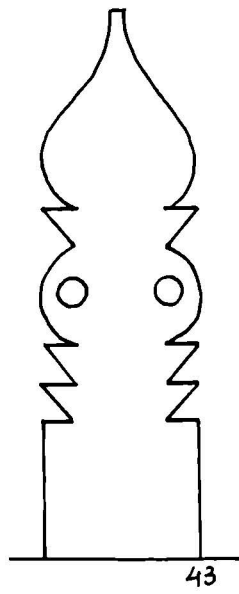
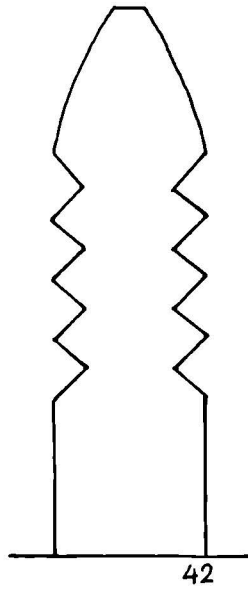
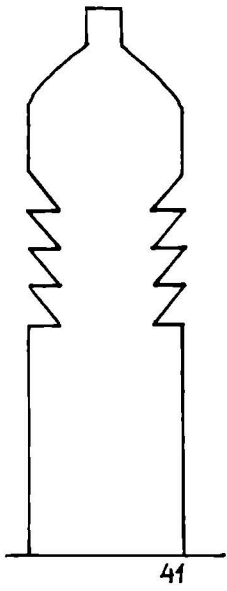
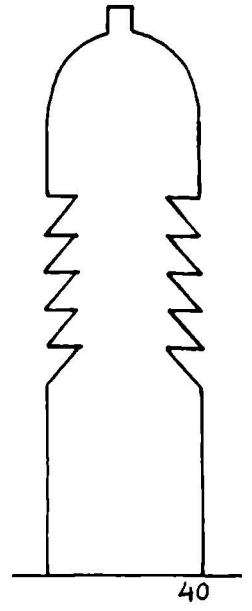
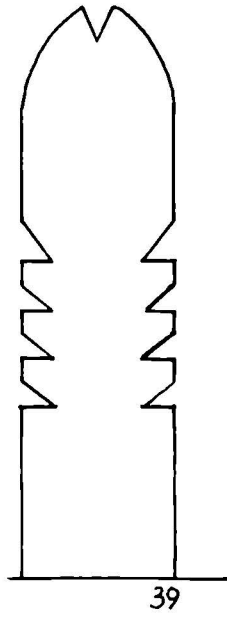
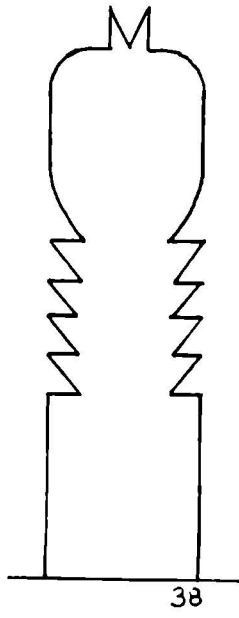
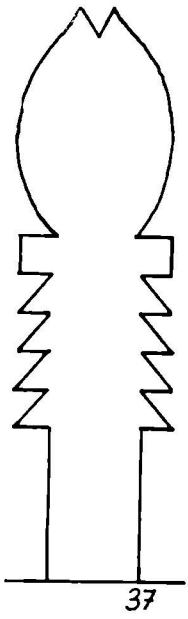

Hacıbaba Köyü.

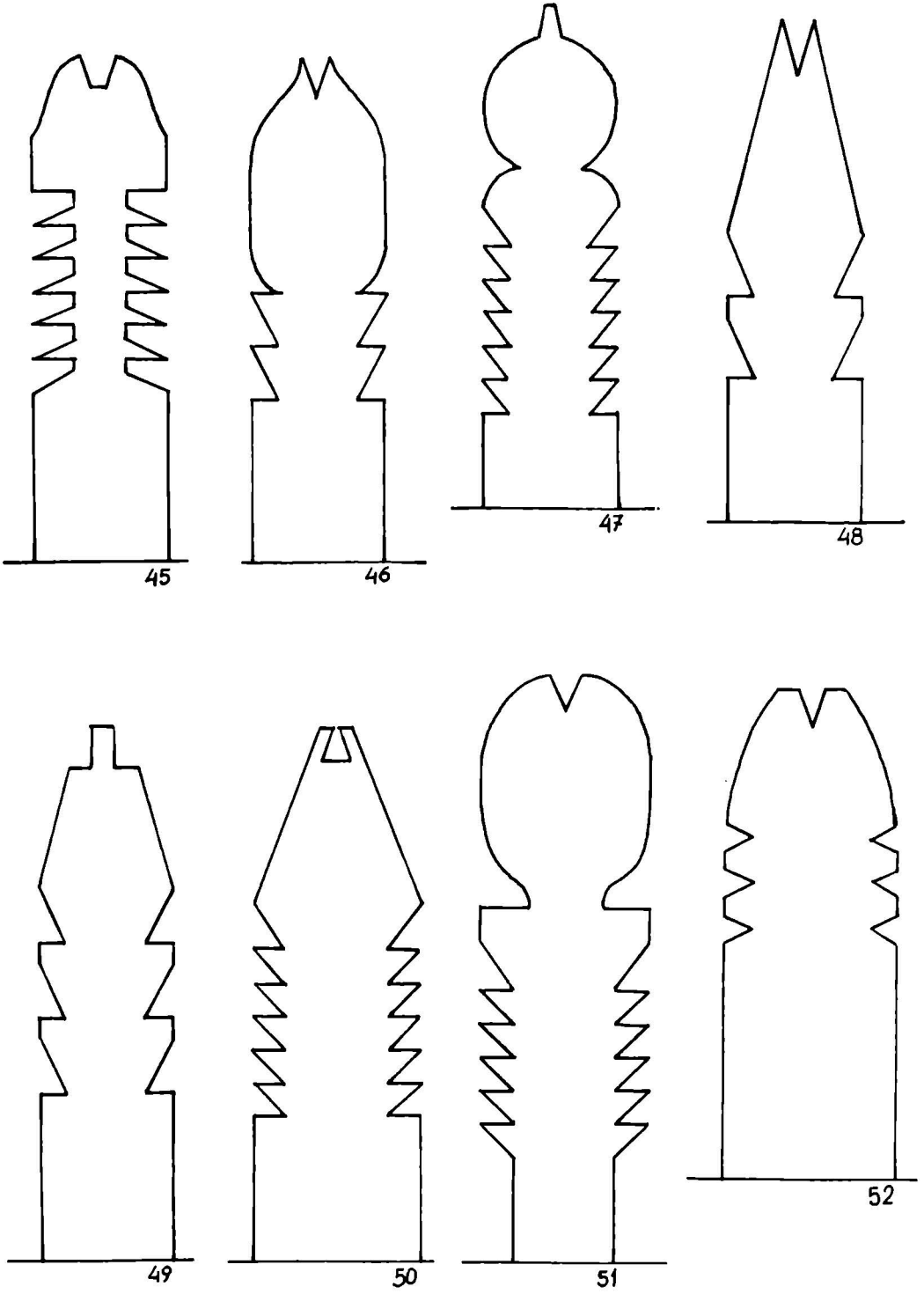
23

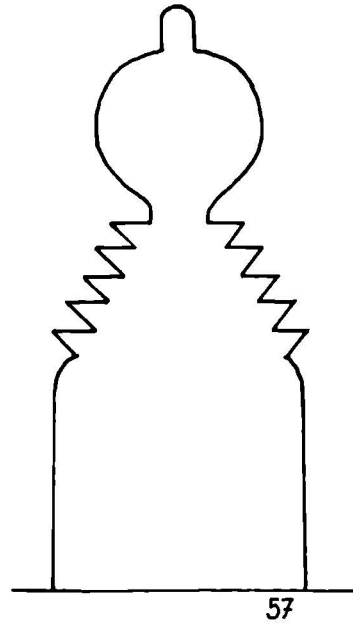
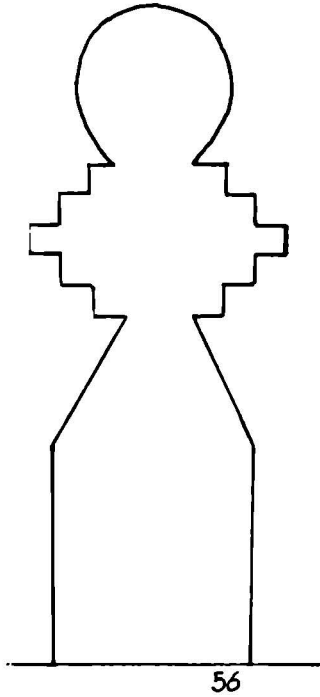
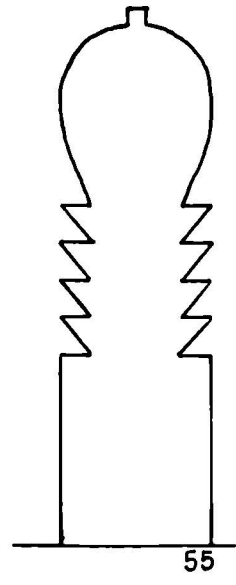
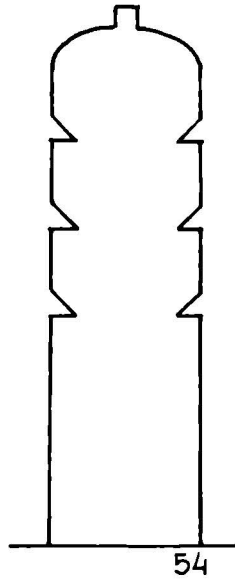
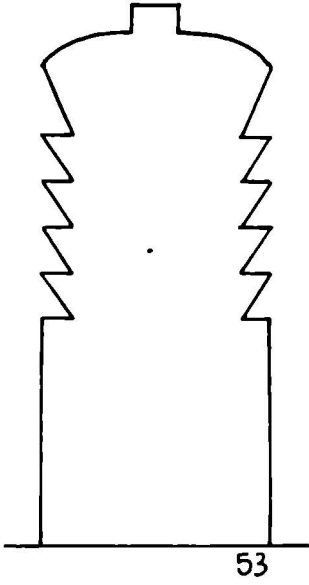
Enişdibi

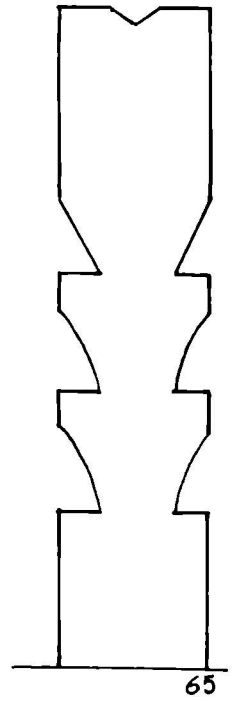
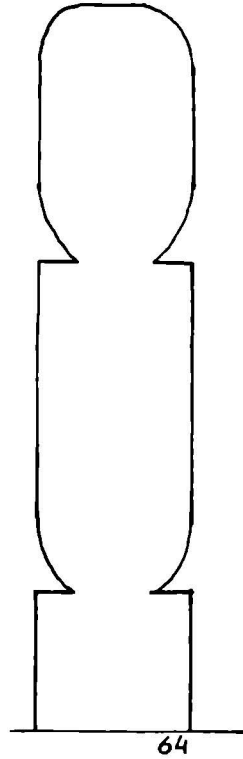
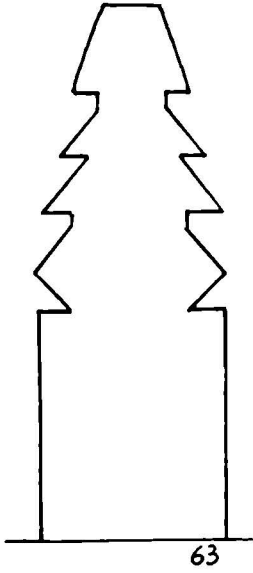
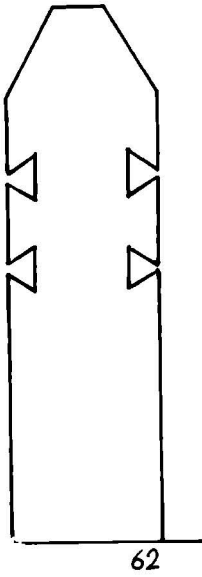
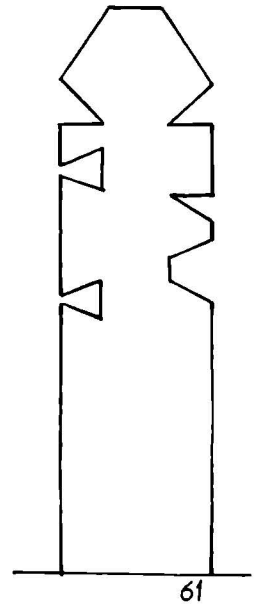
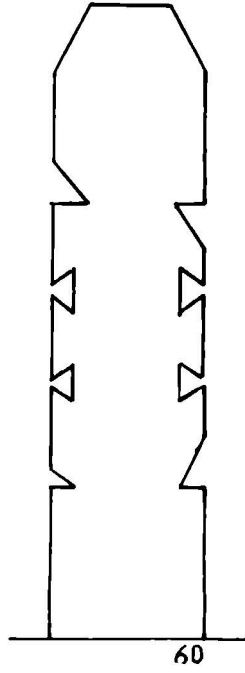
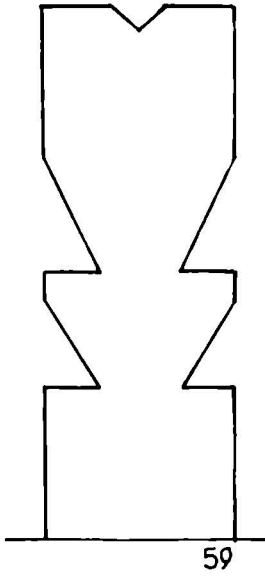
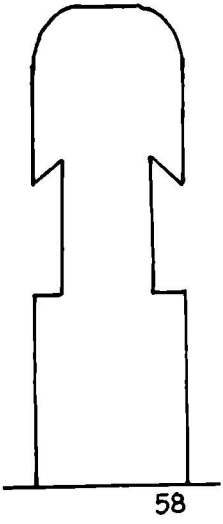

Mahmutlar

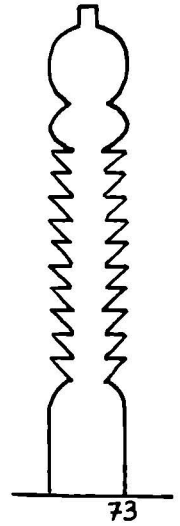
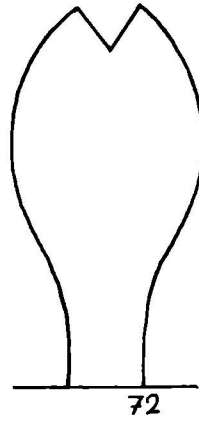
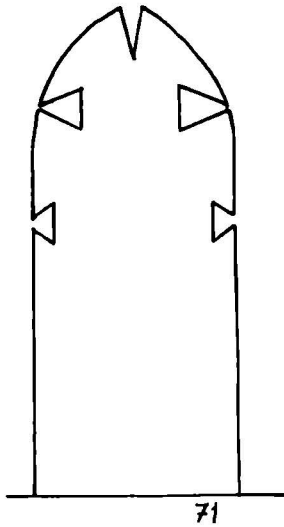
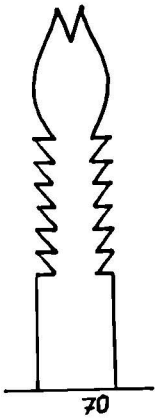
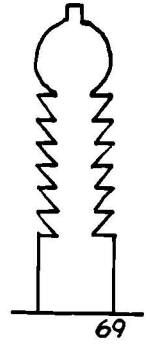
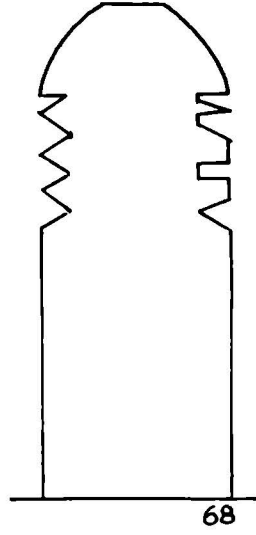
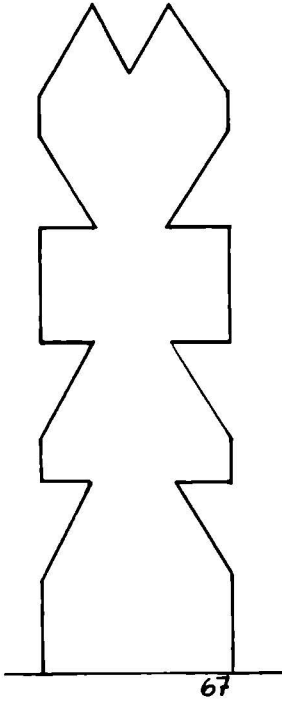
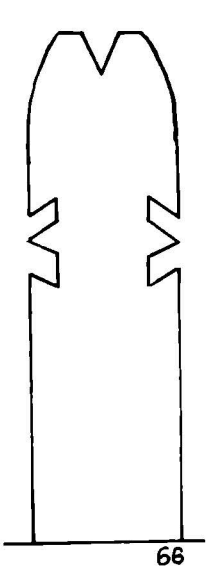

Bektaş.

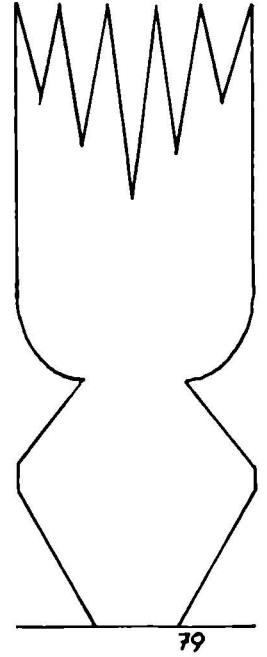
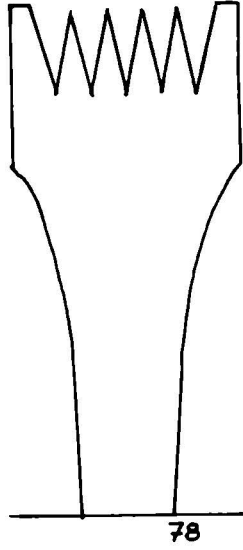
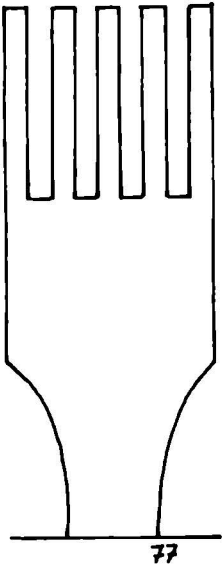
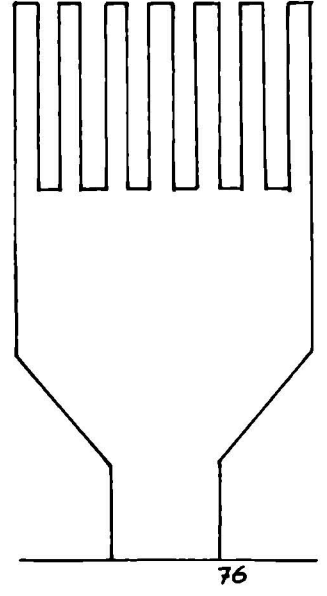
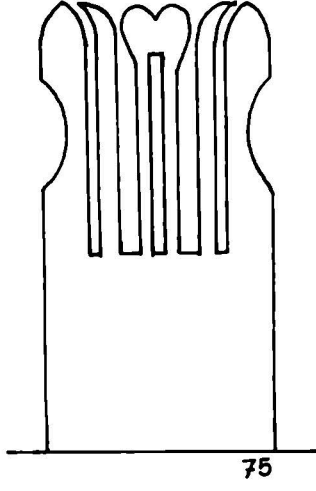
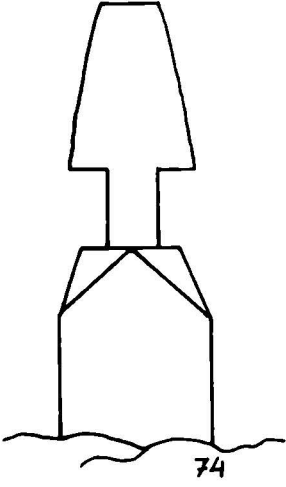

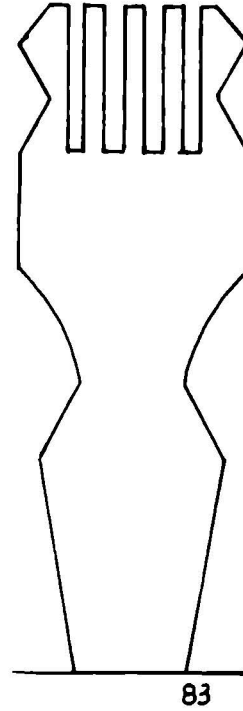
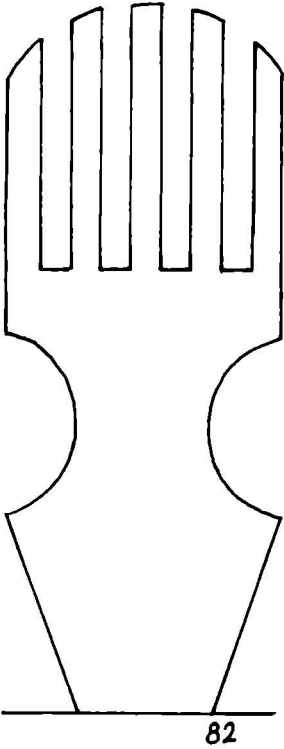
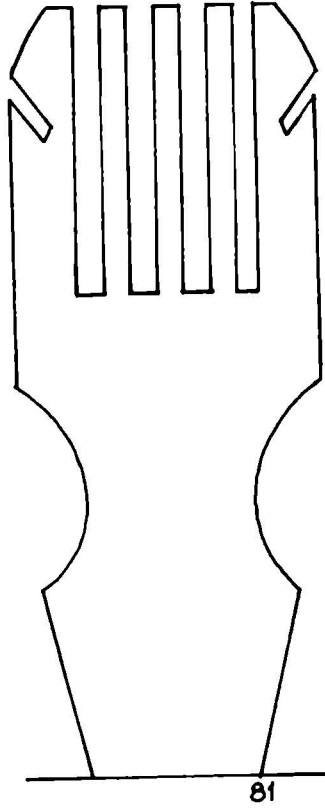
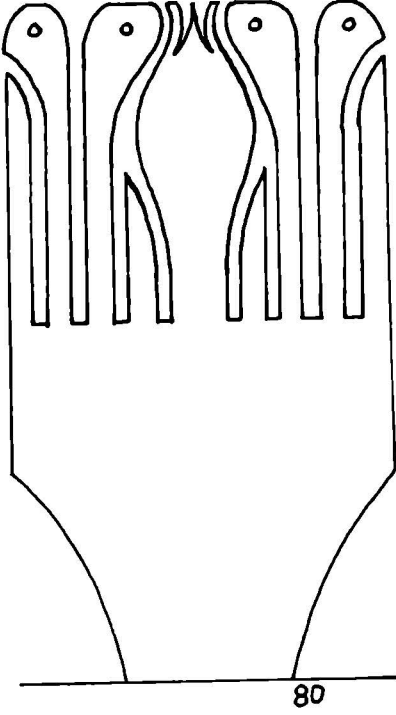
Seki Köyü.

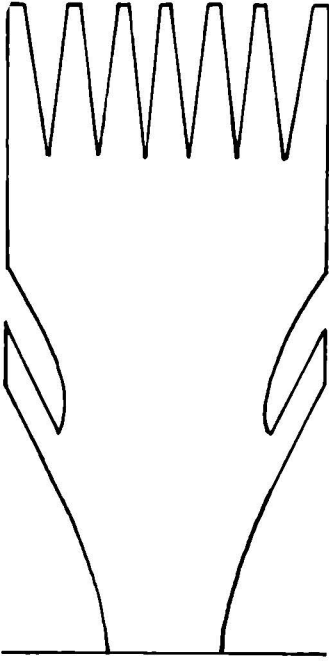

Kargıcak.

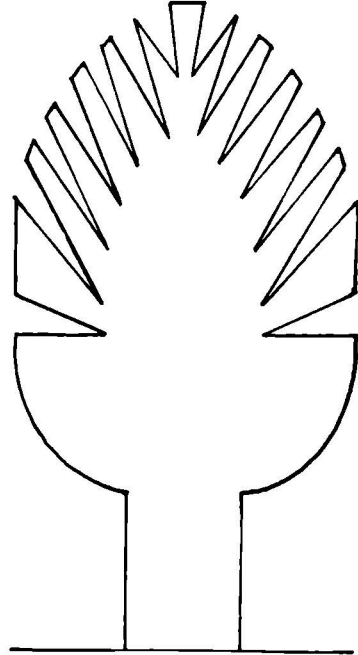

Bolu - Kıbrısık Mezarlığı.

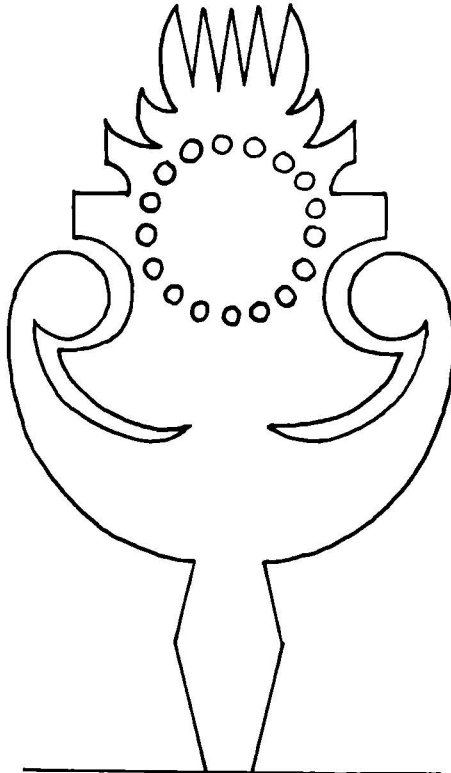

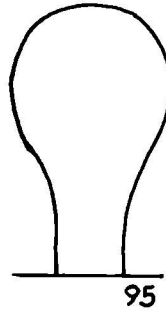
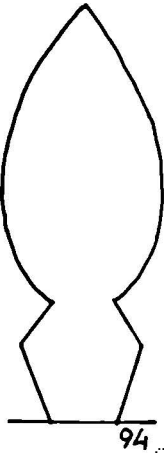
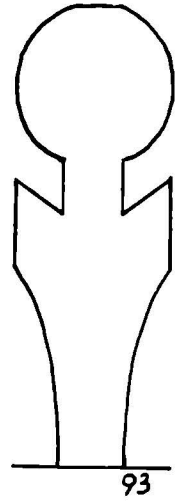
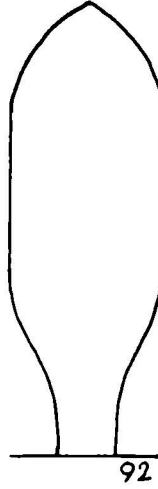
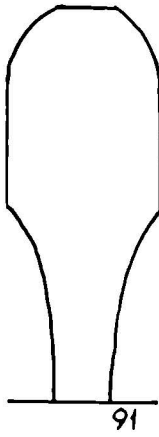
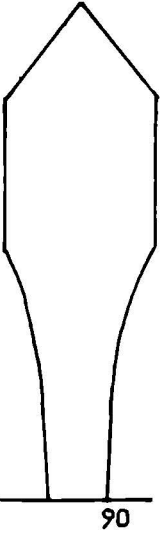
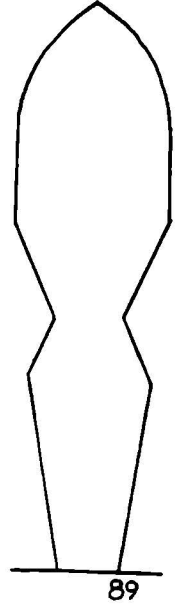
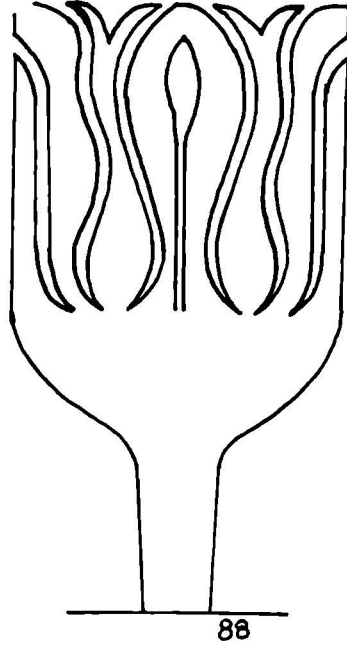
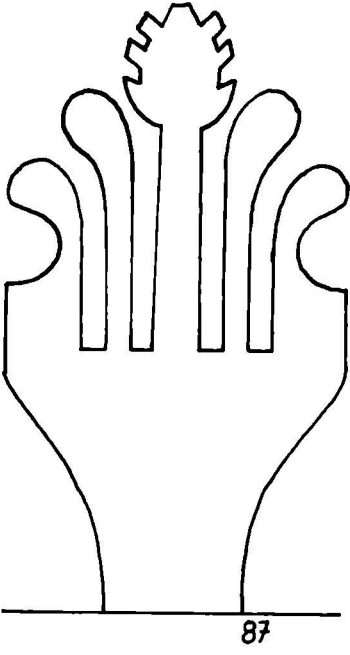
84

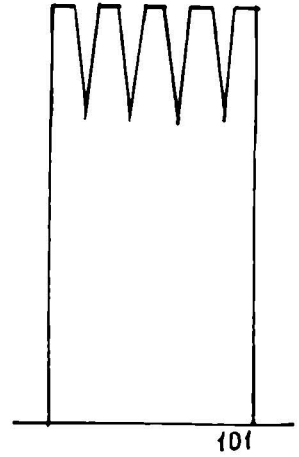
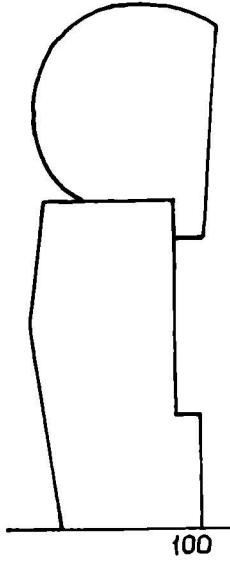
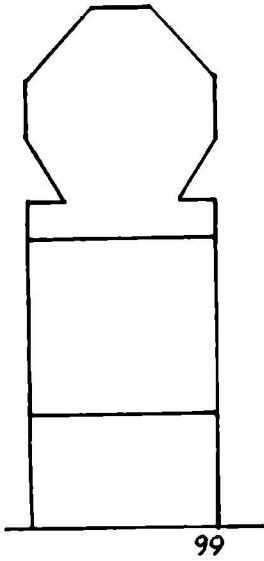
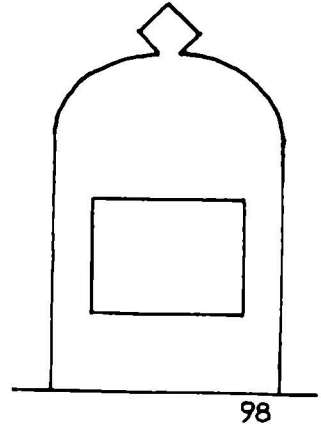
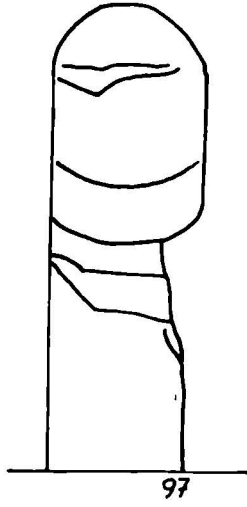
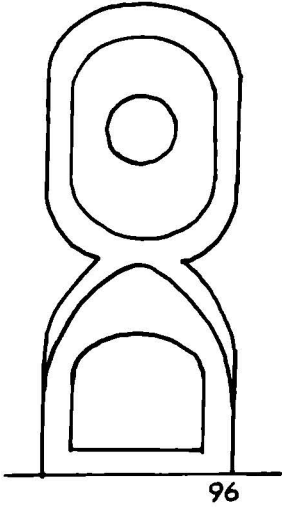

85

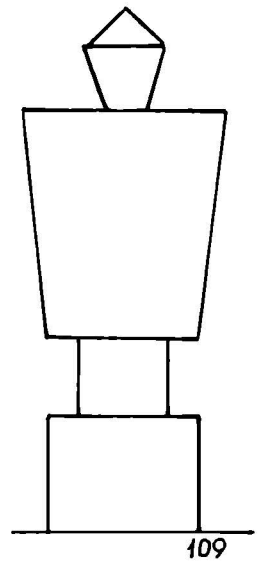
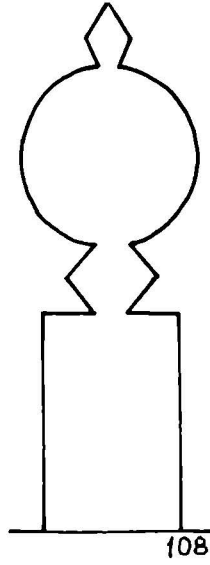
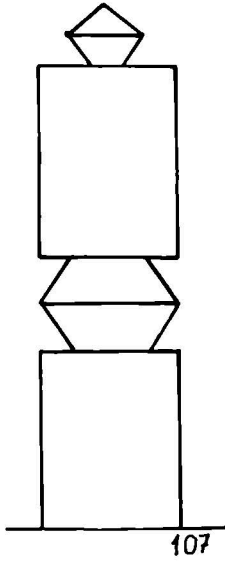
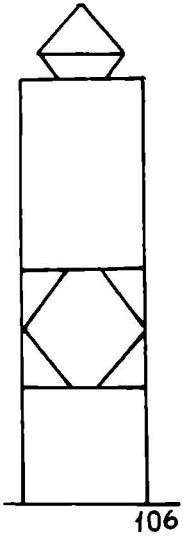
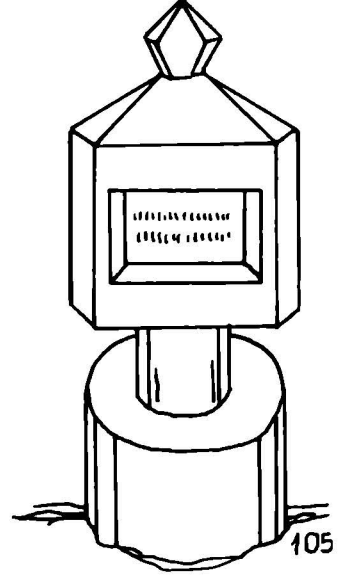
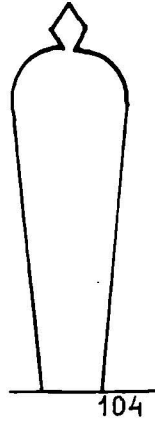
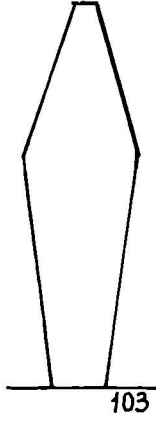
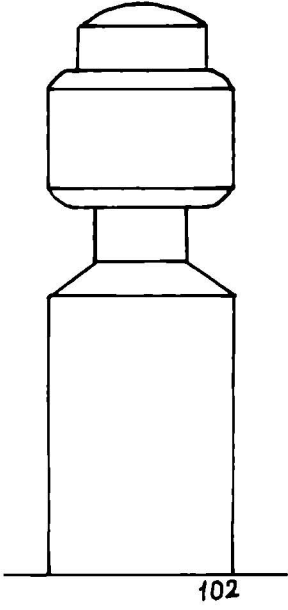

86

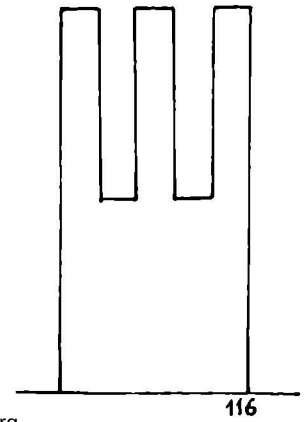
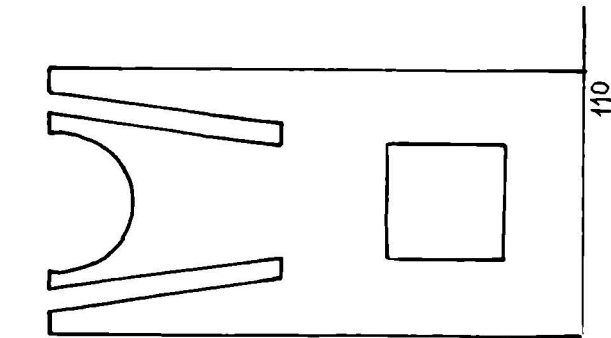
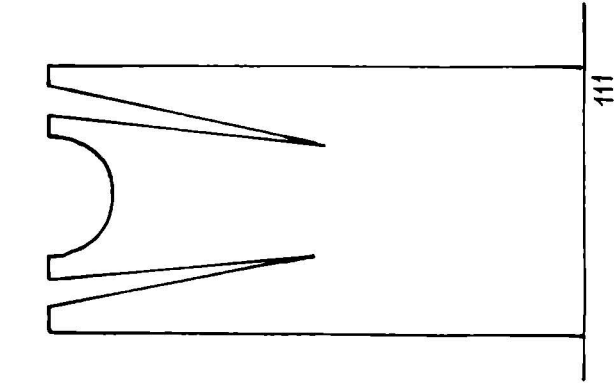
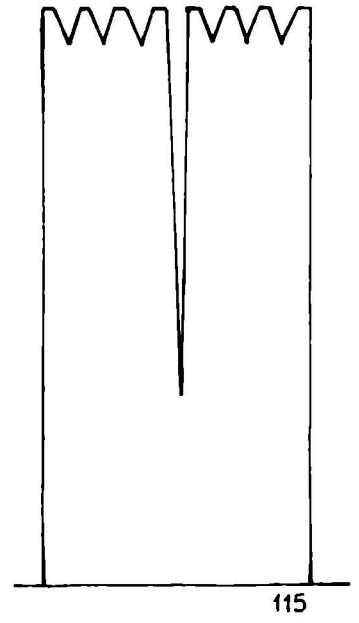
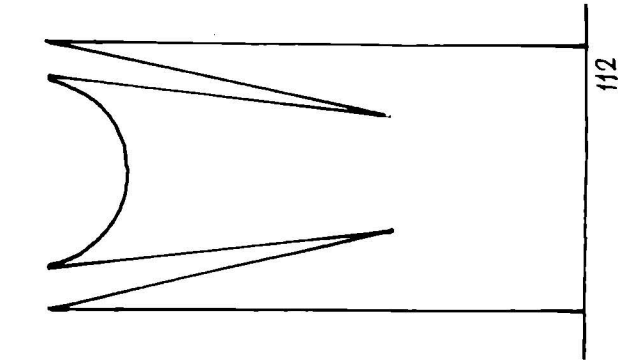
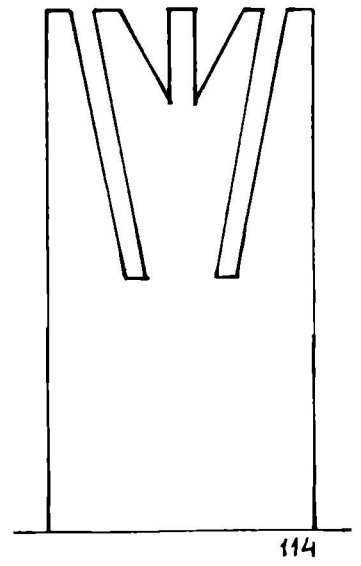
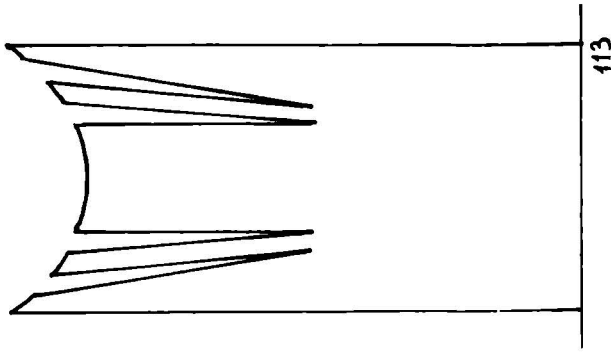

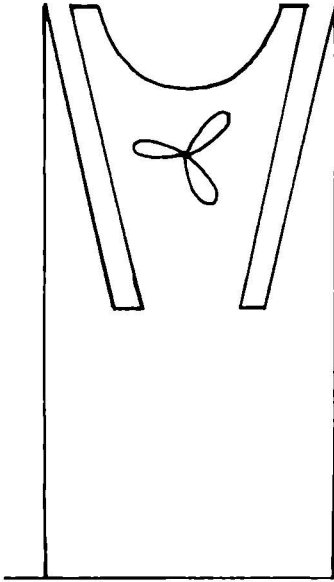
Bolu - Kızık Yaylası Mezarlığı.

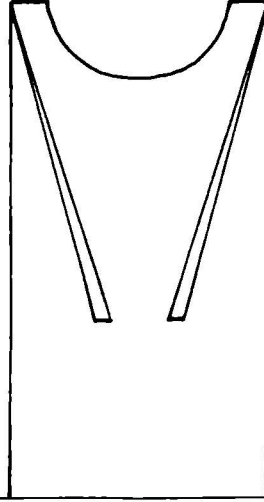
Bolu - Kızık Yaylası Mezarlığı.

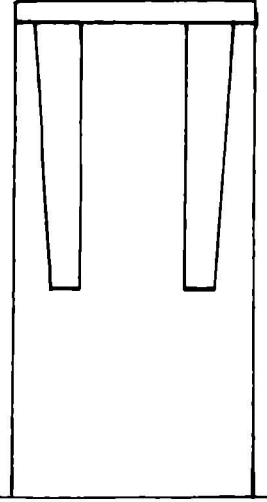
Bolu - Gerede - Yazı Köyü Mezarlığı.

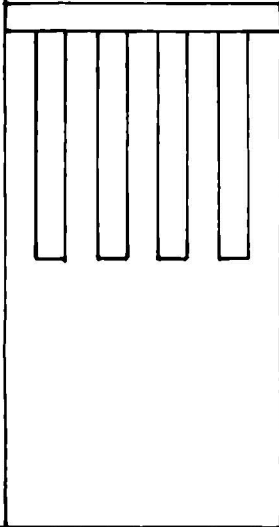
117

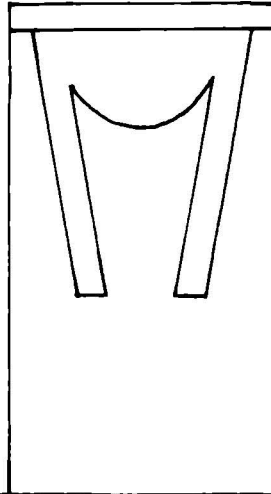
118

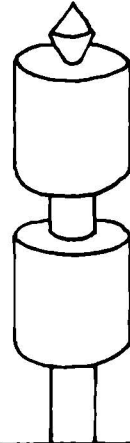
119

120

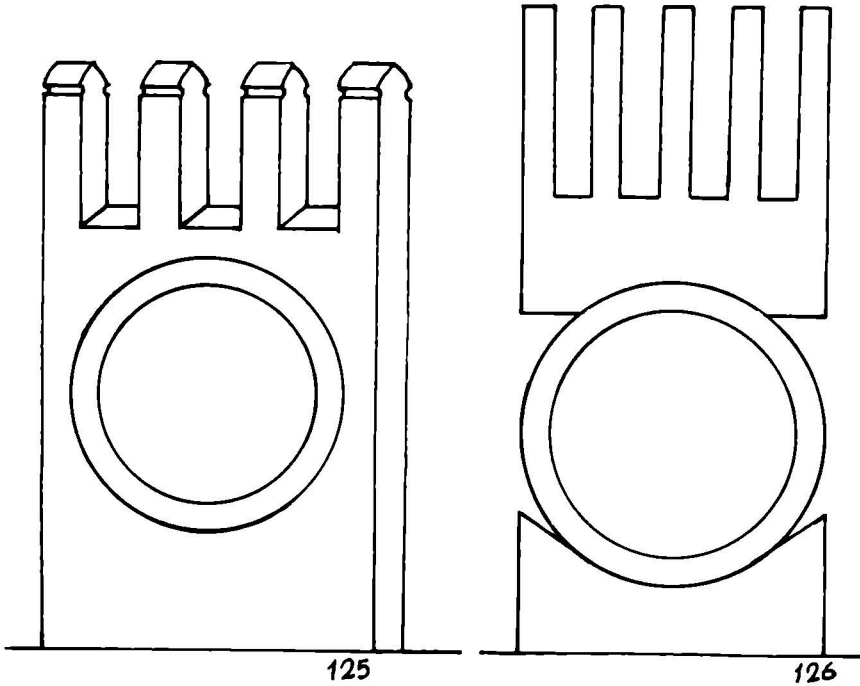
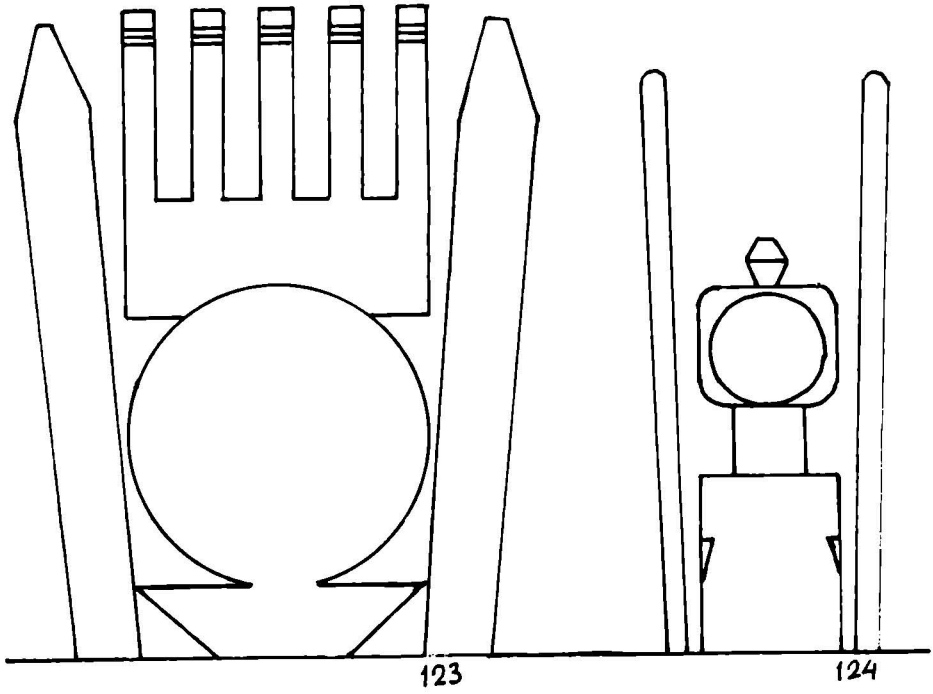

121

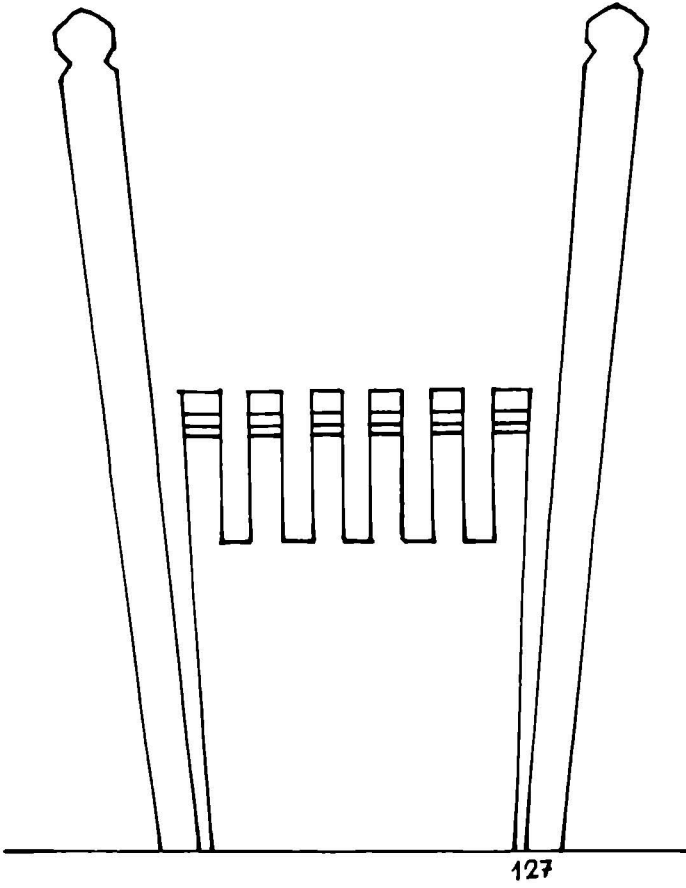

122

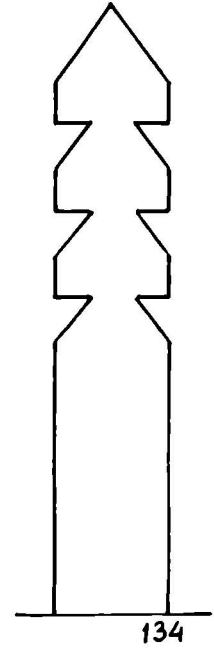
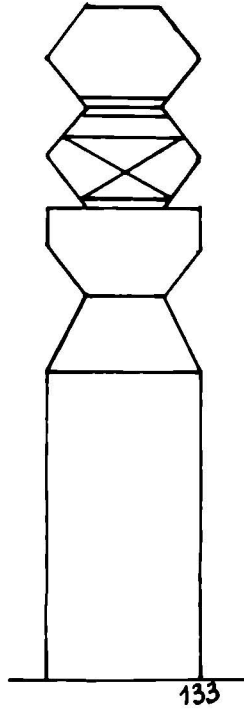
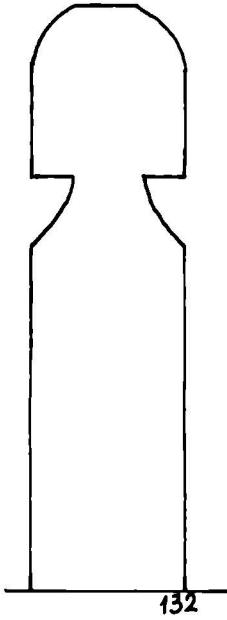
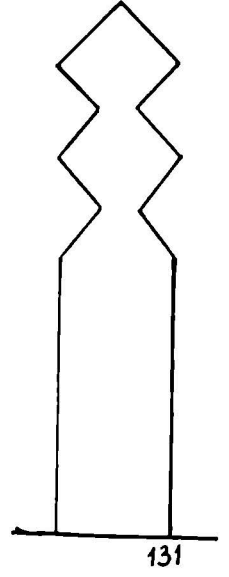
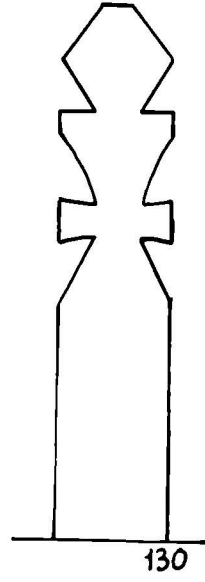
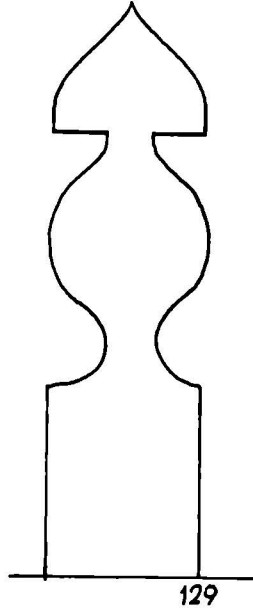
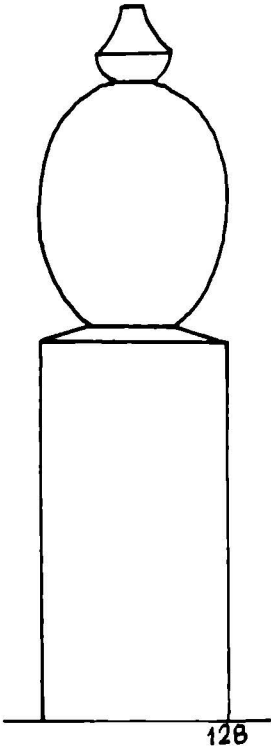
Bolu - Gerede - Toklar Köyü Mezarlığı.

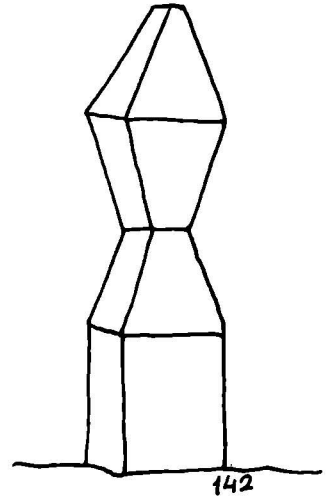
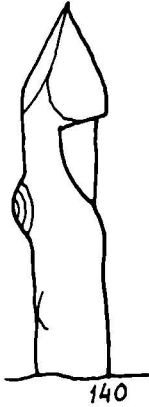
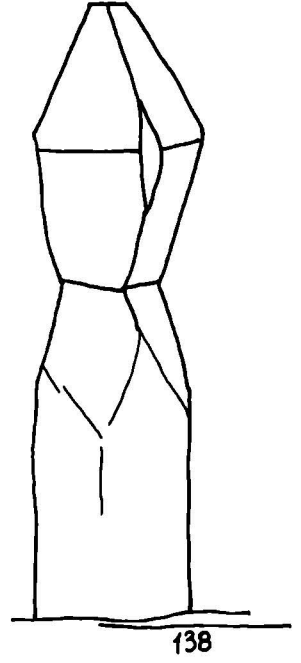
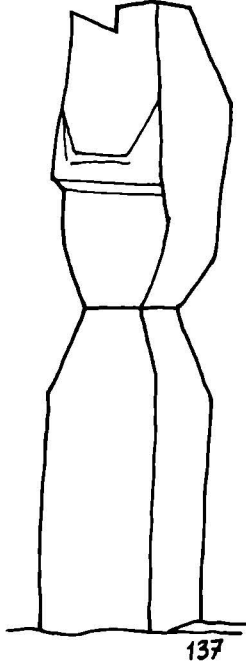
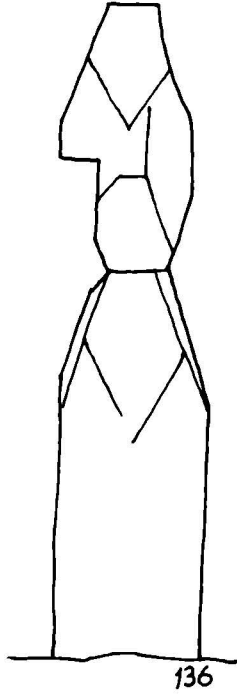
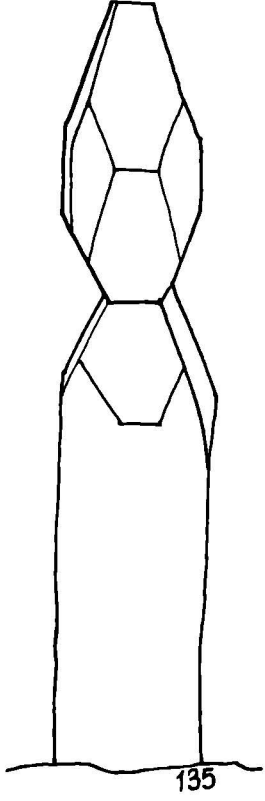

Bolu - Merkez Sazak Köyleri (Şekil: 125), Mengen - Avşar ve Hayranlar Köy Mezarlıkları.

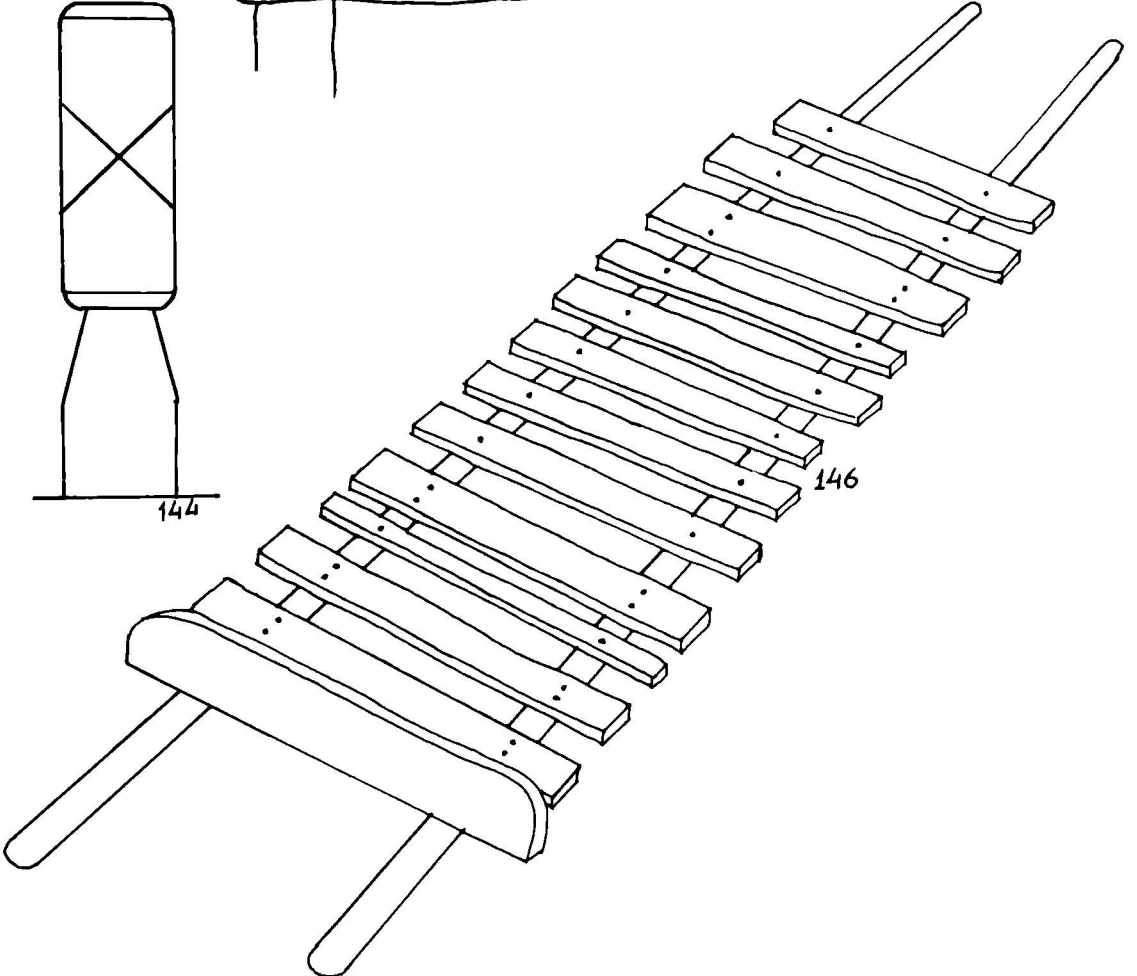
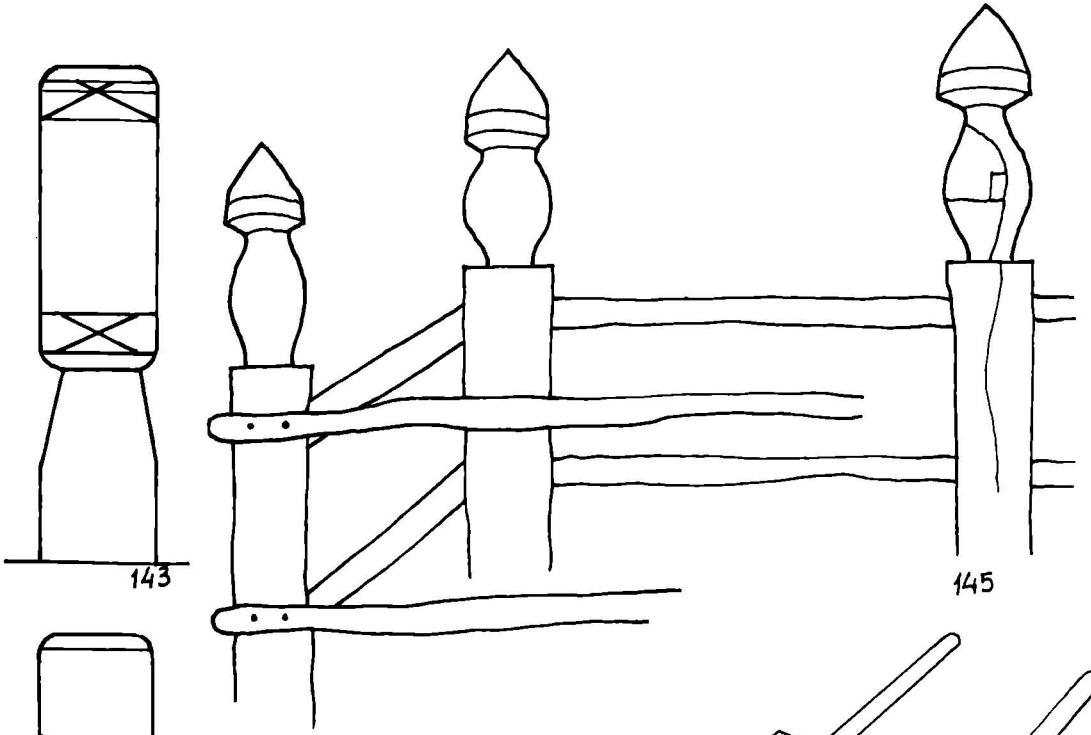

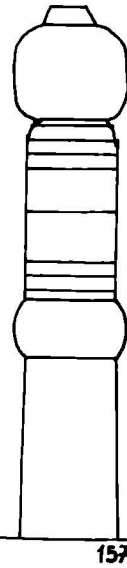
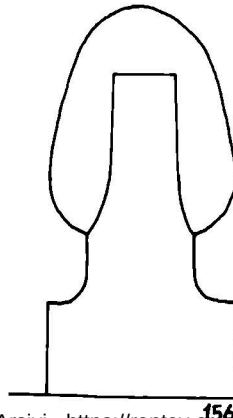
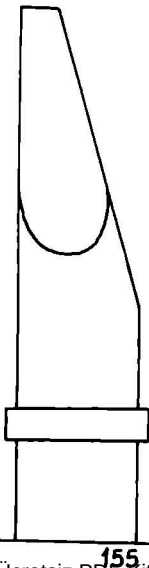
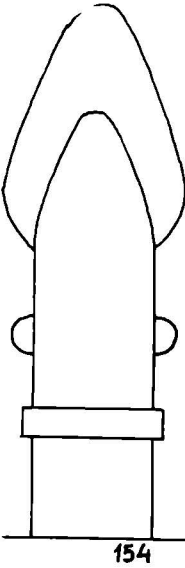
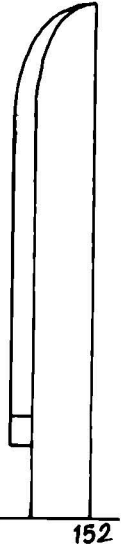
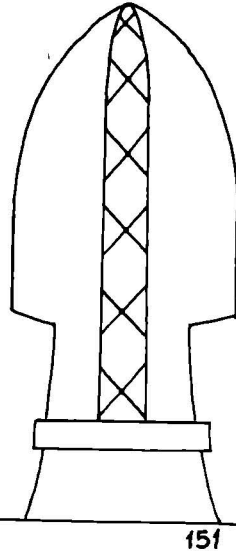
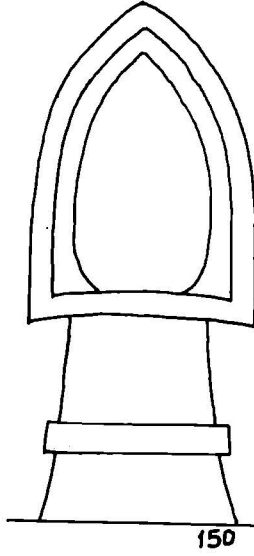
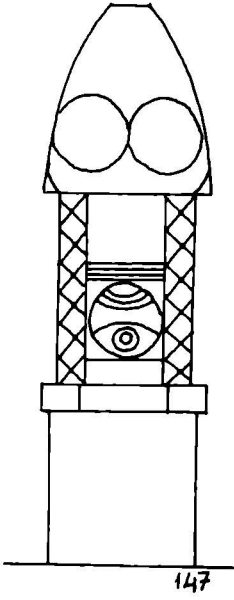
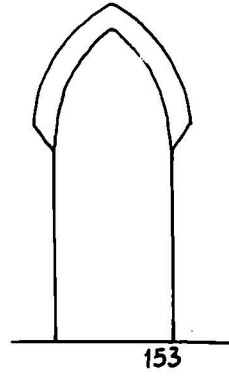
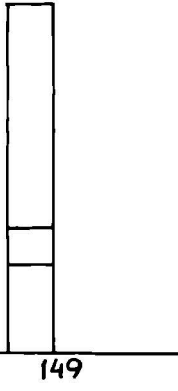
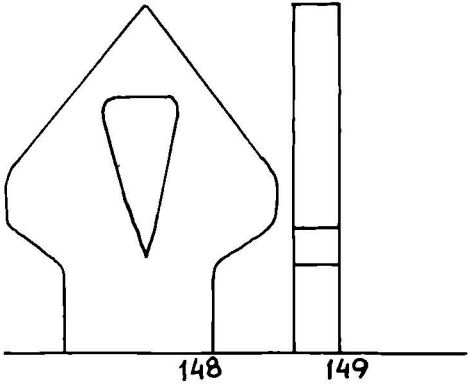
Bolu - Mengen - Avşar ve Hayranlar Köylü.

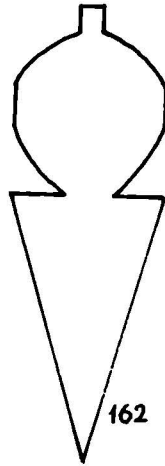
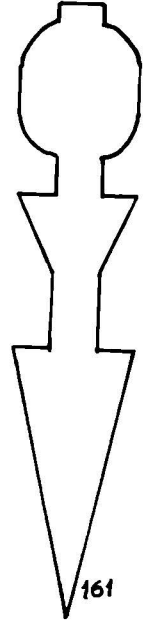
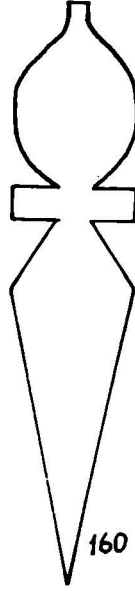
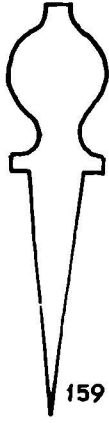
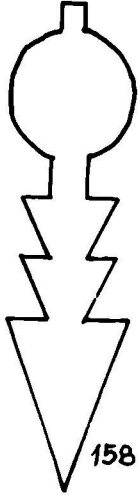

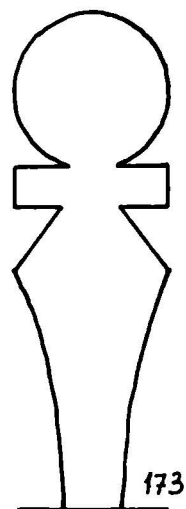
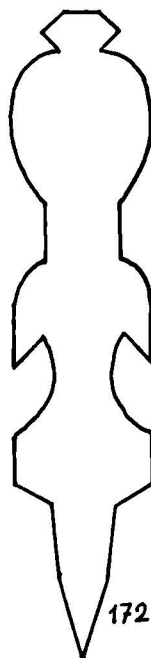
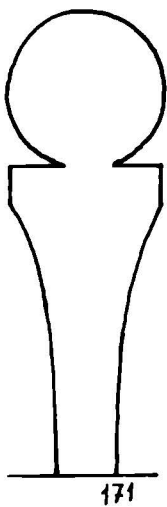
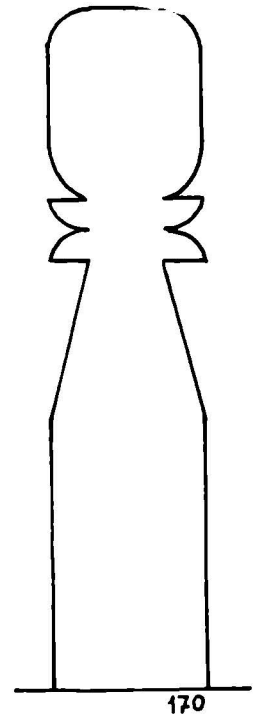
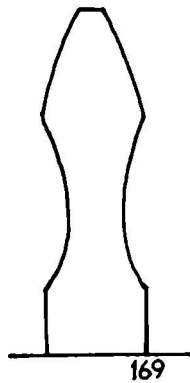
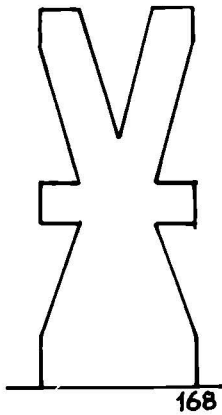
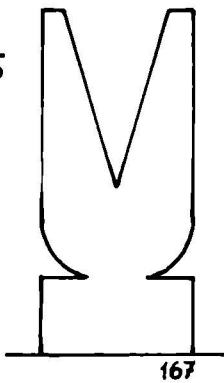
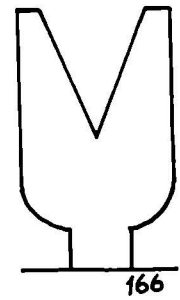
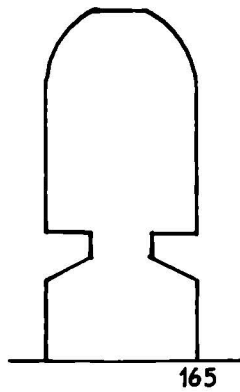
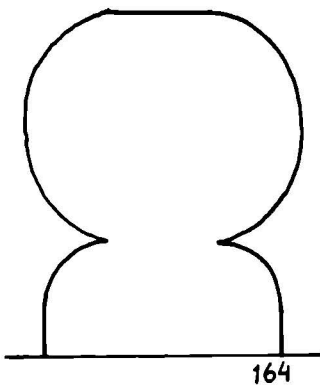
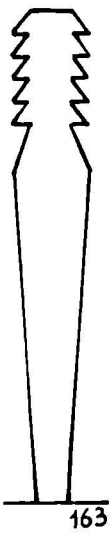
Burdur - Tefenni - Karamanlı Mezarlığı.

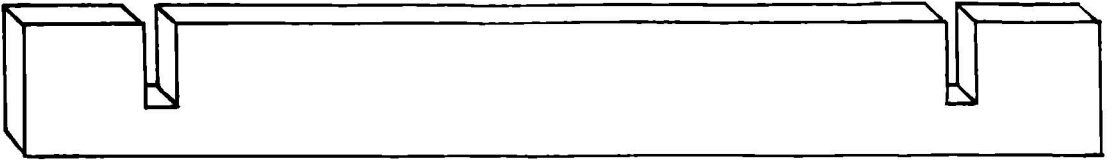
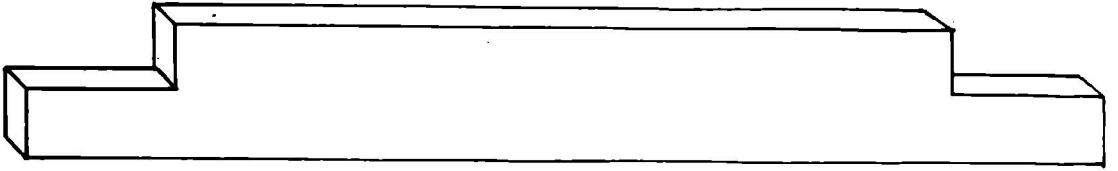
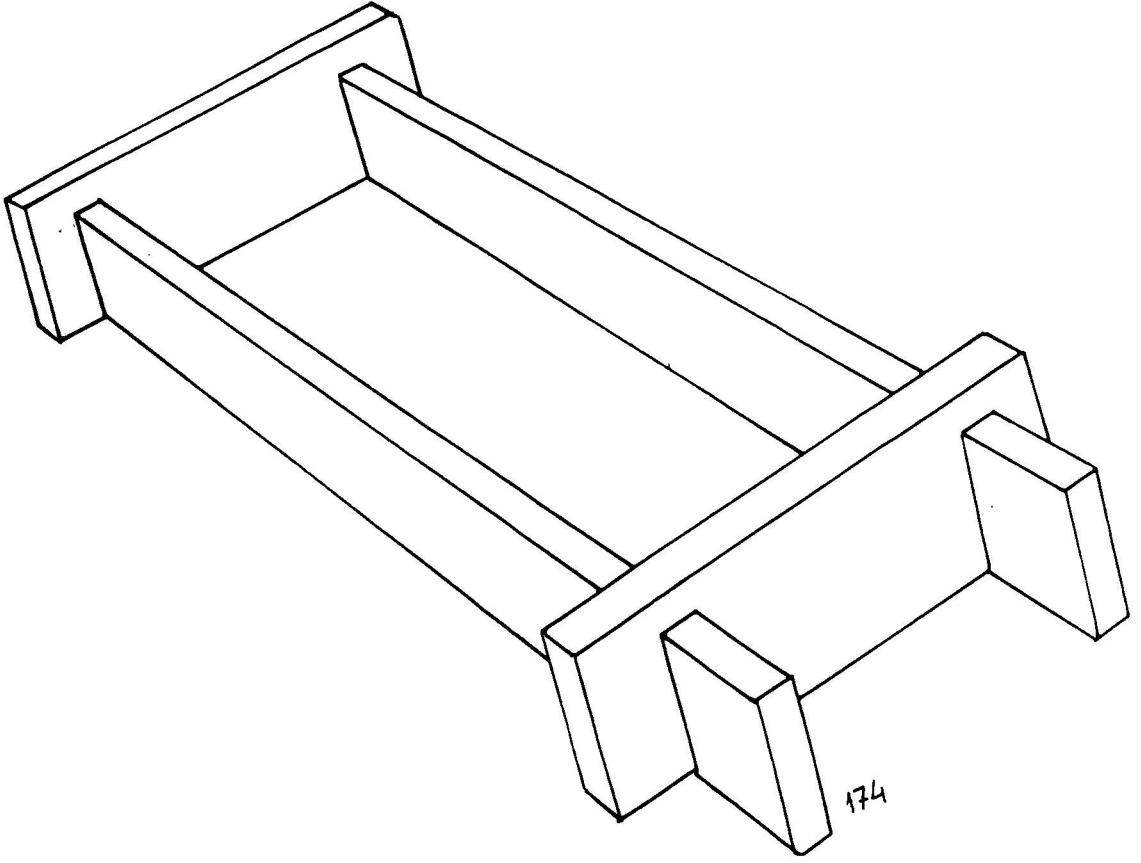

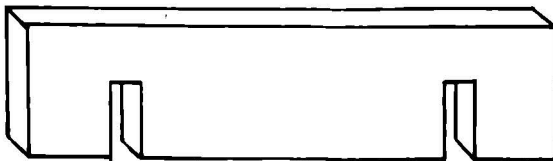

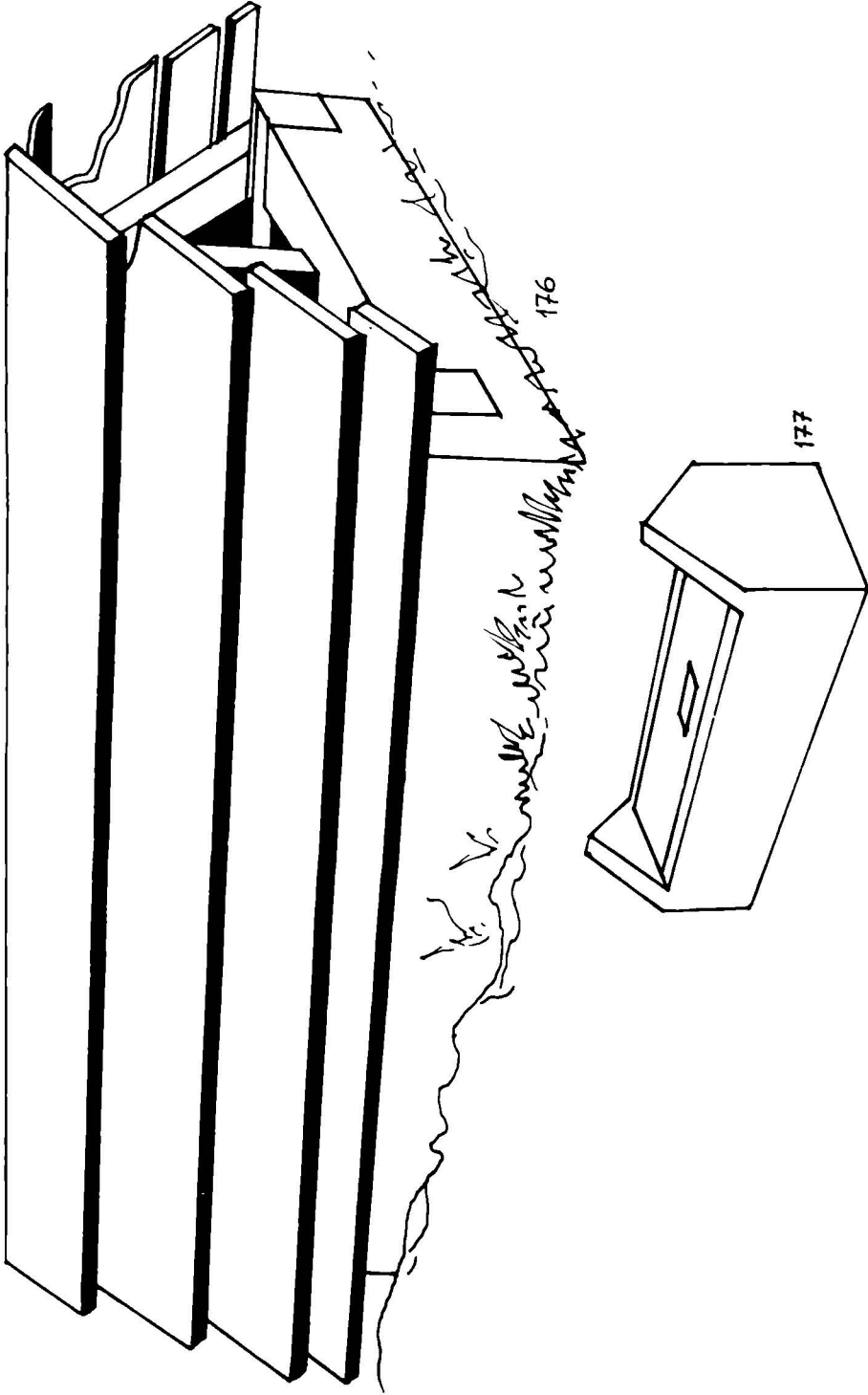
Antalya - Finike - Arif Köyü - Çatallar Mezarlığı.

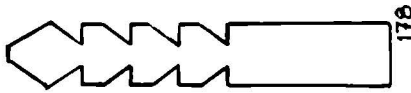
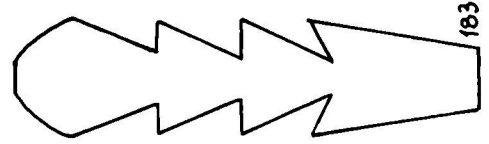
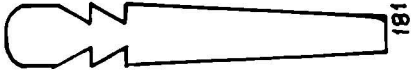

175

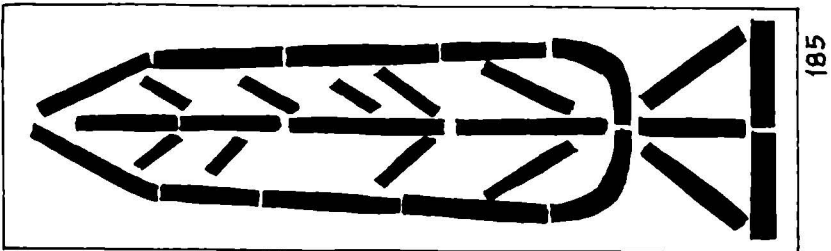
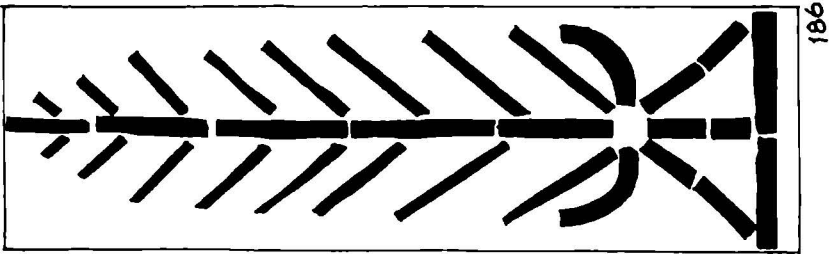

Antalya - Elmalı - Akçaenış Köyü Mezarlığı.

Bodrum - Şehir, Kızılağaç Köyü Koca Sarnıç Mahallesi, Çamlık Köyü Mezarlığı.

G O R B O N İ Ş İ L

Gorbon - Işıl kurucuları, elli yıl önce, bir sanat uğraşı olarak başladılar seramik üretimine. Fırça Desen Seramiklerimiz, yarım yüzyıllık bir deneyimi yaşıyorlar bugün...

Seramiklerimizin: Kil, Kaolen, Dolomit ve Silis karışımı; Bilecik yöresinin eşsiz toprağından kaynaklanıyor. İtalyan yapısı fırınlarımız, önce 1150, sonra 980 derecelik ısı yüklüyorlar seramiklerimize. Boyamız ve sırimız, Hollanda ve İtalya'dan geliyor. Ama, sanatçılarımızın fırçalarından desenlere yansıyan, katıksız bir Anadolu duyarlığıdır...

T Ü R K Ç İ N İ S İ

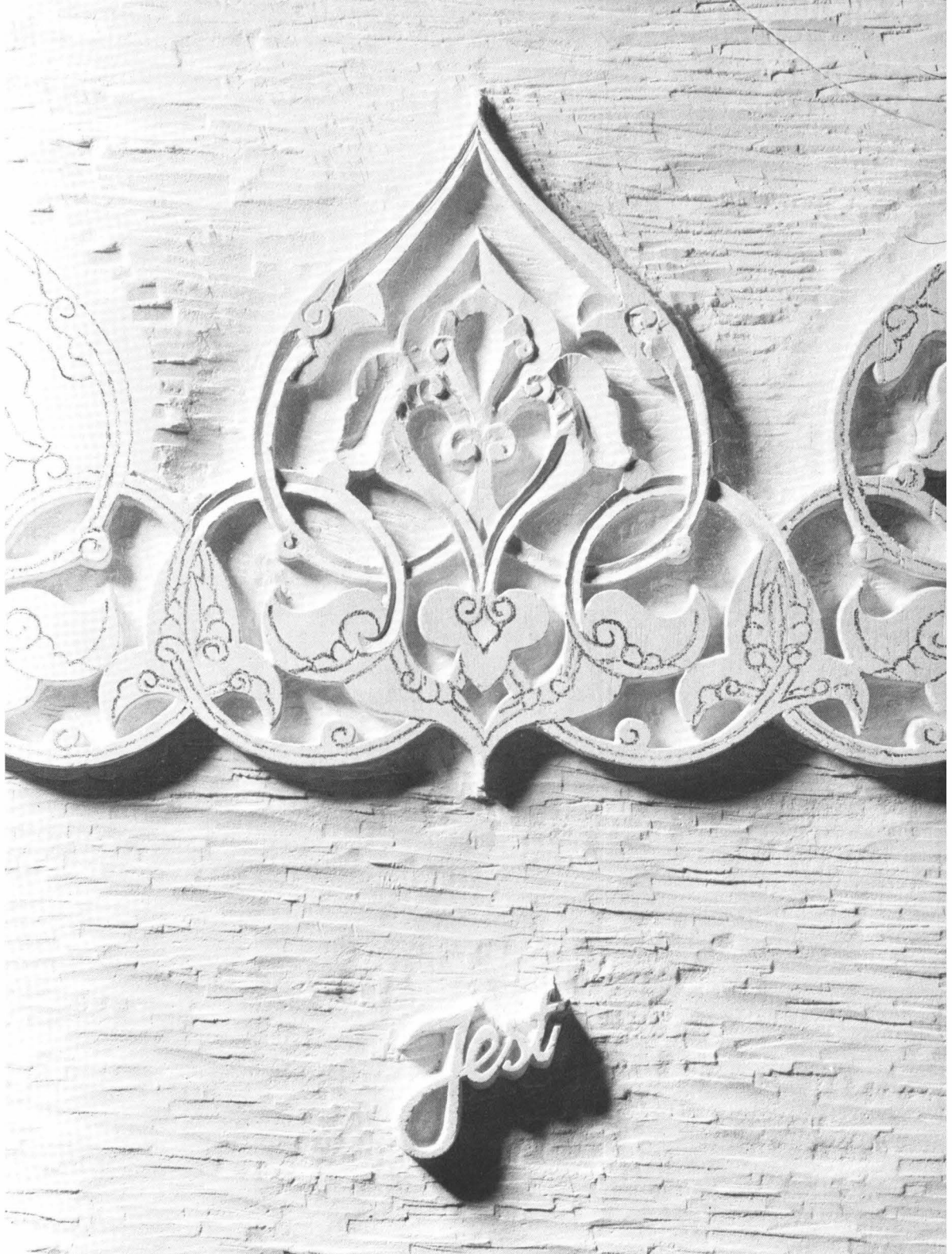

GORBON IŞIL SERAMİK A.Ş. Levent - İSTANBUL

Kültür ve Sanat Yayınlarında Kaynak Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu

TÜRKİYE TURING VE OTOMOBİL KURUMU YAYIN İŞLETMESİ ŞİŞLİ MEYDANI 364 - İSTANBUL
TELEFON: 146 70 90 TELGRAF: TURING - İSTANBUL TELEKS: 23 350 TTOK TR.

Bahçeler Yolu, 17 Mecidiyeköy - İstanbul - Turkey
Phone: 167 41 07 - 166 73 61, Telex: 23528 Mag tr

